

Kulturminneoversikt i Oslo kommunes skoger i Lillomarka, samt noen nærliggende kulturminner på andre eiendommer.

Av Håvard Pedersen

Tredje utgave: 7. april 2014, redigert sist gang 22. okt 2014

Koordinater påført ved hjelp a Google Maps februar og september 2014.
Unøyaktigheter kan forekomme.

(K) = Kulturminnet er skiltet på stedet og med kommunens kulturminneinfoskilt dersom ikke annet er oppgitt.

(F) = Automatisk fredet kulturminne (eldre enn reformasjonen 1537). Sikkerhetssone = minst 5 m fra kulturminnets ytterkanter. Straffeansvar ved ødeleggelse.

(TF) = Trolig automatisk fredet kulturminne, og bør behandles som dette

(G) = Står oppført på Oslo Kommune Byantikvarens gule liste pr desember 2011. I tillegg til oppsummerte kulturminner nedenfor står flg. bygninger i Lillomarka oppført på gul liste: Grefsenkollen restaurant. Bolig med uthus nederst i Kallandveien, og hyttene Steinlia og Ringdalen på Solemskogen. Vannvokterboligen ved Steinbruvann.

Steinbrudd for drift på "grorudgranitt" (grefsensvenitt), hesteveier for uttransport av tømmer, grøftede myrer og ruiner på Solemskogen er så tallrike at her er bare gjort et utvalg av kulturminner som representanter for disse:

- Steinbrudd: Disse er konsentrert i åsene sør i Lillomarka, spesielt nord for Isdammen, Årvollåsens vest- og østside, innenfor Tonsenhagen, innenfor Sandås og Apalløkka, Ravnkollen, Røverkollens sørside og Bånkallia. Ytterligere noen steinbrudd er beskrevet i Naturminner i Oslo kommunes skoger i Lillomarka.

I tilknytning til flere av bruddene, er det og transportveier og hyttetuffer.

- Gruver: Alle de største gruvene med omliggende skjerp, samt isolerte skjerp er nevnt i teksten.

- Hesteveier: En del hesteveier som ikke er omtalt i teksten, er i bruk som stier og mindre skiløyper, og er forholdsvis tallrike.

- Myrgrøfting: Svært mange myrer ble grøftet for å gi økt skogproduksjon samt tørre ferdselsveier over myrer på tidlig 1900-tall. Dette ble gjort manuelt. Senere har såvel vedlikeholdskostnader som biologiske årsaker gjort det uaktuelt å opprettholde myrene som tørrlagte. I kulturminneoversikten er her to myrer valgt ut som eksempler på manuell myrgrøfting

- Solemskogen: Av de ruinene som er omtalt vedrørende Solemskogen, så finner man de mest iøynefallende samt de som har en dokumentert historie. Kart over samtlige ruiner/tuffer og veier er gjengitt på side 150 i Anne Sætre's bok: Solemskogen. Solemskogfolk hadde og en del enkle hoppbakker, og oversikt over disse finner man på side 132 i nevnte bok.

Foran kulturminnets beskrivelse er det angitt et kjent sted/ område der kulturminnet befinner seg ved eller i. Kartnumre referer seg til bildenumre på vedlagte orienteringskart.

De enkelte kulturminnene:

01. Kjærlighetsberget

Maridalsvannet øst. Kart 093. GPS: 59.972034, 10.789797

Her er fin utsikt mot Maridalsvannet der det ligger nedenfor oss og blinker. Men vi ser også ned på takene til en noen underlige bygninger. Det er Oset renseanlegg, og herifra starter en stor vanntunnel som går under så vel Trollvann som Årvollåsen, og som sørger for å holde oss forsynt med rent drikkevann. På motsatt side av veien ser vi luftepiper fra samme anlegg på venstre side, men på høyre en fastmontert benk. Vi er på Kjærlighetsberget med nydelig utsikt over søndre deler av Maridalen. Navnet er selvsagt en klar oppfordring til å gi alle i vårt eventuelle turfølge en god klem.

Fullt så romantisk er ikke det grønne skiltet med røde bokstaver, som forteller oss at under siste krig ble det sendt ulovlige radiosendinger herifra til London. Skiltet er ikke undertegnet, og følgelig ikke satt opp av Oslo kommune. Det ble nok heller ikke sendt radiosignaler akkurat her slik skiltet kan forlede oss til å tro. Men stedet har vært innfallsport for motstandsfolk som drev både ulovlige radiosendinger og annen motstandsaktivitet lenger innover i Lillomarka.

02. Midtodden. (K)

Maridalsvannet øst. Kart 093. GPS: 59.977209, 10.789454

Ca 200 m nord for Kjærlighetsberget skrår en sti av mot venstre i retning en tett granskog. Vi kan ane at stia har vært en hestevei, og fotfolket bør følge denne videre gjennom den tette skogen. Hjulfolket fortsetter derimot veien, og tar av første sidevei ned mot venstre, og kommer straks ut på tunet til tidligere Midtodden gård. Den tette granskogen på begge sider her er jorder tilplantet av Statens Skogforsøksvesen. Her sammenlignes veksten fra konglefrø fra henholdsvis Akershus, Tyskland og Østerrike.

Selve gården lå lyst og vakkert til før Maridalsvannets drikkevannsrestriksjoner ble dens skjebne i begynnelsen av 1960-tallet. Planen var at de fleste gårder rundt vannet skulle lide samme skjebne, men dette ble heldigvis stoppet. Midtodden var opprinnelig en plass under Vestre Grefsen gård, men ble overtatt og bygget ut av den danske papirprodusenten Waldemar Drewsen i 1870-årene. Nå er det så stille på Midtodden at selv spøkelset som skal ha holdt til her må trolig ha forsvunnet.

03. Gammel vei Midtodden – Rådalen

Maridalsvannet øst. Kart 093. GPS: Mellom 59.977177, 10.790098 og 59.979689, 10.796041

Muligens anlagt i forbindelse byggingen av Gjøvikbanen (Nordbanen) på slutten av 1800-tallet. I Rådalen var det brakkeby i forbindelse med baneanlegget. Veien har sikkert hatt en funksjon som forbindelse både til Sander og tidligere bebyggelse på Monsetangen før dagens veier kom.

04. Bygdeborgen øst for Maridalsvannet (K, F)

Maridalsvannet øst. Kart 093. GPS: 59.9832, 10.803638

Ca 150 m i retning Monsetangen etter veidelet på Midtoddveien, hvor veien til venstre fører ned til Sander gård i Maridalen, ses et grønnmalt skilt med BYGDEBORG, og en hvitmerket sti opp til bygdeborgen.

Bygdeborgen er nå bare en steinhaug, men obs, ikke flytt steiner, for det er streng straff hvis et slikt kulturminne blir skadet. Bygdeborgen er mellom 1000 og 1500 år gammel, og alt eldre enn reformasjonen 1347 er automatisk fredede kulturminner. Vi registrerer at terrenget heller bratt ned på tre sider, og uten de trærne som har kommet til senere, hadde de god utsikt her.

Bygdeborgene var til som tilfluktssteder i ufredstid, men her i vårt tilfelle har den like gjerne vært en vaktpost: Terrenget nordenfor oss, med Grytebekken som grense, skal i før Harald Hårfagres tid ha tilhørt et annet kongerike.

Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

05. Tangen

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.983747, 10.80617

Ligger vest for bekkemøtet Gryte- og Kringlebekken, men på østsiden av Kringlebekkens tidligere løp

Kjøpt av enkefru Martha Eriksen i 1905. Utsalg av kaffe, mineralvann og smørbrød til turfolk. Grisehus og høns. Oppdyrket ca et mål med 40 frukttrær samt bringebær. Den til dels funksjonshemmede datteren Klara levde av åkleveving Solgt og fjernet ca 1913. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 73.)

06. Monsetangen (K)

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.982631,10.807736

Midtoddveien ender ute på en stor åpen gresslette. Merkelig nok finner du aldri navnet på noe kart, men alle lokalkjente vet at det dreier seg om Monsetangen. Man kan jo studere på hvem denne Mons må ha vært, men en teori det er blitt fortalt meg er at det dreier seg om en av Linderud gårds eiere på 1700-tallet, Mogens Larsen Monsen. Linderudgodset skal ha hatt skog her inne, og her skal han ha holdt St. Hansfester for sine arbeidere. Endelsen tangen er lett å forstå ut i fra at her møtes bekkene fra Kringla og Store-Gryta. Ved bekkemøtet var det avsatt store mengder med grus som senere ble utnyttet til toppdekke for skogsveier. Grustaket ble nedlagt for mange år siden, og i stedet omdannet til dagens gresslette. Det var tidligere potetland her, og i et av husene som sto her var det og fester for Solemskogbeboere. To hus ble flyttet til Kjelsås, bl. a. Nordlihaugen ved Kjelsås idrettshall ved Midtoddveien.

Ruinen i skogkanten oppunder skrenten er etter fritidseiendommen Roås

(Litt.: Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 72.)

07. Fangstanlegg (elggroper) nord for Monsetangen (F)

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.983672,10.808101 - 59.984134,10.807993 - 59.98408,10.807157 - 59.98408,10.806556

Ligger på Løvenskiolds grunn, men medtatt her fordi de ligger tett ved Oslo Kommunes grunn, og er fine å vise fram.

Fra Monsetangen går stier til alle kanter. Mens stiene rett fram fører opp til Solemskogen, legger vi merke til veien som går over bekken (Grytebekken). Denne er nylig utbedret slik at det blir bilfri forbindelse for syklistene helt fra Kjelsås og videre til Sandermosen, Movann og Nordmarka.

Jeg vil anbefale å følge denne veien vel 100 m nordover, for så å dreie inn i krattskogen til venstre akkurat der veien dreier mot høyre i en liten bakke. 10-15 m fra veien finner du en underlig kvadratisk fordypning i terrenget, og skjønner nok straks at denne er ikke naturlig. Det er flere slike groper i terrenget rundt her, men denne er veldig godt bevart. Det dreier seg om en av elggropene i et fangstsystem, og i likhet med bygdeborgen er og denne automatisk fredet. Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt.

08. Spikersmedbakken

Solemskogen. Kart 093. GPS: Mellom 59.97868,10.804453 og 59.982094,10.80735

Bygget på dugnad for å forbinde Kringlebekkveien med Monsetangen og videre til et ønsket jernbanestoppested på Gresstua, men rakk aldri å bli ferdig før det ble klart at jernbanestoppestedet aldri ville bli noen realitet. Veien er tydelig påbegynt fra begge ender, mens et midtparti mangler. Det er en liten sti i den påtenkte veien på hele strekningen Kringlebekkveien – Monsetangen.

Det er flere grunnmurer i lia nednfor veien.

(Litt.: Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

09. Kallandveien nordre del.

Solemskogen. Kart 093. GPS: Mellom 59.980838,10.807736 og 59.97868,10.804453

Denne nedre delen av veien viser godt strukturen på veiene som i hovedsak ble bygget på dugnad og uten off. støtte på Solemskogen tidlig i 1900-tallet. Veien er trolig en oppgradering av forbindelse mellom Monsetangen og Linderud fra den gang skogen her var Linderud gårds eie. Senere var den tiltenkt å knytte bebyggelsen på Solemskogens øvre del til et påtenkt jernbanestoppested på Gresstua, men som aldri ble realisert. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

10. Høienhall

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.981547, 10.808465

Siste bebodde hus i liene ned mot Monsetangen. Hovedhus brant ca 2009, og uthus revet i 2011.

11. Steinhvelvsbro i Rådalen

Ved Maridalsvannet. Kart 093. GPS: 59.98028,10.794604

Ved Gjøvikbanens (tidl. Nordbanens) anleggelse på slutten av 1800-tallet (åpnet forbi Rådalen år 1900), ble det anlagt undergang for hestetransport av tømmer ned til Maridalsvannet. Denne ble bygget av stedefen stein (”grorudgranitt”) i tørrmur. Den flotte steinhvelvsbuen har senere vært vedlikeholdsfri, og ga god innsikt i tidligere steinhogger- og brobyggerkunst. Dessverre ved utbedring av ballastkanten langs sporet, så ble østre inngang tettet med gamle betongsviller framfor å bevare undergangsmuligheten ved en forsterkning langs selve sporet. Fra vestre side er hele broa intakt, men denne siden er ikke tilgjengelig uten farlig og forbudt kryssing av jernbanelinja. (Undertegnede påklaget dette ovenfor Jernbaneverket i brev av 16. mai 2004, men gjennomføringen av arbeidet på denne måten, ble begrunnet av økonomiske grunner. Ny klage ble sendt Jernbaneverket i 2013, denne gang med utgangspunkt i at en tilsvarende undergang i Lurudalen på Nordlandsbanen er i litteraturen betegnet som sjelden og bevaringsverdig. 5. des 2013 ble det besvart at Banesjefens organisasjon hadde tatt saken, og at strengingen av kulverten var et midlertidig hastearbeid og at varig løsning vil bli utredet over vinteren 2014.

12. Kullmile

Solemskogen Kart 093. GPS: 59.984123,10.80735

Flatmarksmile beliggende på Løvenskiolds grunn, straks nordenfor og tett ved den førstnevnte av fangstgropene benevnt under 07, og rett bak møteplass på veien. Mila ligger i et område tett med andre kulturminner rundt Monsetangen, og det er naturlig å se denne sammen de øvrige minnene. Mer om denne type mile, se pkt 96

13. Vei Langsetløkka – Oset

Ved Kjelsås. Kart 093. GPS: Mellom 59.970069,10.792544 og 59.970649,10.790291

Opparbeidet vei for hest og vogn. Går i to hårnålsvinger» for å greie stigningen

14. Steingjerde i Småvannsdalen

Ved Kjelsås. Kart 093. GPS: 59.97066,10.795248

Ca 50 m langt steingjerde mellom Lachmans vei og Småvannsdalen. Også rester av en liten grunnmur og en muoppbygning like ved denne. Stia langs steingjerdet var en del av den opprinnelige seterveien og den første adkomstveien (dog kun sti) til nybyggersamfunnet på Solemskogen helt i begynnelsen av 1900-tallet.

15. Groper ved Monsetangen

Solemskogen. Kart 093. GPS ca 59.982283, 10.808504

To groper, mulig fangstgroper tett ved hverandre. Delvis gjenfylt av stein som har rast ned den bratte skrenten rett bakenfor.

(16 – 18 reservenummer)

19. Tschudibakken

Solemskogen. Kart 093 GPS: Mellom 59.976956, 10.810406 og 59.977428, 10.811307

En del av den opprinnelige hovedveien til Solemskogen. I dag gangvei mellom Solemskogveien og Haugakollveien. Nedre del ligger på en imponerende steinmur. Fra hårnålsvingen i bakken tar tidligere sidevei inn til eiendommen Solemskogveien 2 (Aas)

20. Bekkeli

Solemskogen. Kart 093 GPS: 59.977045, 10.815708

Hustuft etter en liten husklynge bestående av tett bebodde mindre bolighus, og som utgjorde Solemskogens sør-østre hjørne ved søndre ende av Grytebekkveien. Gammel vei inn i området tar av fra sørsiden av idrettsbanen ved Solemskogen grendehus/barnahage. I dag er området utebase for Solemskogen friluftsbarnhage.

21. Kildal (Bråthens butikk)

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.981643,10.810525

I stidelet i hårnålsvingen i bunnen av den gamle veien Monsetangen – Store-Gryta, og hvor denne møter gammel vei fra Kallandveien, tar vi av den lille stia som går brått inn til venstre. Her finner vi grunnmuren til den første butikken som lå her inne. Det er ikke godt å skjønne at den vesle grunnmuren har båret en hel kolonialforretning, men her hadde kjøpmann Bråthen også griser og drev hestehandel. Han ga opp og flyttet til Kjelsås ca 1914. (Boka ”Solemskogen” av Anne Sætren side 102.)

”Bråthen var kjent for sine deilige 7-øres bløtkaker som barn på Solemskogen sparte for å få råd til. Før jul var han raus mot sine faste kunder ved å spandere julekake og hjemmelaget seig kirsebærlikør. Adkomst den gang var Kallandveien og i de bratte bakkene kunne det bli skrens på sleden med det resultatet at varer ble slengt utover” – Kilde: Hanna Thomassen.

22, Skjønhaug

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.982207,10.81163

Bosetting i et par hus fram til midten av 1950-tallet, samt en del hytter. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 88.)

23. Brunskovsetra

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.982313,10.811692

Har aldri vært seter, men derimot en forseggjort hytte 1904-1913 bygd og eiet av Carl Brunskow. Hytta og en del av livet i tiknytning til denne er gjengitt som bildekolleksjon i boka "Solemskogen" av Anne Sætran s 36-46

24. Rasta

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.983205,10.817108

Sammenlignet med datidens øvrige bebyggelse i området relativt stort bolighus med stort uthus. Oppdrett av griser og hønsehus. Kom sammen med det øvrige Solemskogsamfunnet rundt 1903, og tidlig forlatt (rundt 1913).. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 21)

25. Fangstanlegg (elggrop) ved Rasta (F)

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.984214,10.817923

Ligger like vest for skiløypa/blåmerket sti Solemskogen – Sandermosen/Sinober rett før den krysser Grytebekken. Rester av grop også i løypa (ødelagt av denne). En av elggropene i et fangstsystem, og automatisk fredet. Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt. Eldre en Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

26. Øvre Murersletta

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.982824,10.81935

Bolighus ca 1903 – 1913. Eier var murer Hilmar Larsen m. fam.

27. Nedre Murersletta

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.983637,10.820696

Bolighus ca 1903 – 1913. Beboer var ingen murer, men syersken Maren Larsen m. sønn, bror, ku og griser.

28. Grytestua

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.985108,10.821437

Lå på kollen ved Store-Grytas sørende og nord for veien. Feriested med utleiehytter, uthus og friluftskafé, totalt 11 bygninger, fram til 1912. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 74-75.)

29. Trollhaugen (Troidhaugen) (K)

Solemskogen. Kart 093 og 098. GPS: 59.984582,10.822236

Gryteveien stuper utover i bratte, steinete bakker. Veistumpen ble bygget på dugnad i 1951, og jeg minnes ordene til Hans Moe, den siste beboer nede i liene her: "Snøen kunne være så lei at vi brukte flere dager på å måke oss vei ut for å kunne se 17.maitoget." Beboere har det vært mange av nede i disse bakkene, og snart støter vi på den ene lille sletta etter den andre med rester av grunnmurer i grov stein. Gamle veier og stier tar av både til høyre og venstre, men vi følger hovedløpet helt til bunnen. Ved kryssingen av bekken følger vi en steinete gammel vei opp på en bakketopp, og vi er på Trollhaugen.

I motsetning til liene rundt, er Trollhaugen alt annet enn trolsk. Stedet innbyr til å sette seg ned litt, nyte stillheten, men samtidig prøve å forestille seg det yrende livet som en gang var her. Grunnmuren etter det toetasjes stolte trehuset som stod her er fortsatt godt markert i terrenget, og nær dette ser vi rester av pumpehus for å føre vann fra bekken og opp. Alle andre boplasser her nede var allerede sanert da hovedhuset på Trollhaugen ble oppført av familien Moe i 1922 og revet igjen omkring 1962.

I nordøst blinker vannspeilet på Store-Gryta, et av Lillomarkas største vann, og i skrentene ned fra Trollhaugen oppdager vi en rekke avsatser. Moe hadde syv utleiehytter for feriegjester, og de med stor navnevariasjon fra "Nordpolen" til "Hyggli".

.(Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 98 og 99.)

30. Elggroper ved Trollhaugen (F)

Solemskogen. Kart 093 og 098. GPS: 59.984021,10.824087

Flere elggroper i et fangstsystem, og automatisk fredet. Den flotteste ligger i et mindre dalsøkk 100 m rett øst for veidelet der veien opp til Trollhaugen tar av fra veien ned til Store – Gryta. Tre mindre groper sørvest for denne.

Det er funnet elggroper datert helt tilbake til år 3700 før Kristi fødsel, og fangstformen var i bruk til 16-1700 tallet. Den ble forbudt ved lov i 1843. Sidene i elggropa ble gjerne kledd med glatte bord, og nederst en trekiste hvor den uheldige elg fikk bena nærmest låst fast. Slike fangstsystemer ble lagt i dyrenes trekkveier, og ved hjelp av gjerder ble de ledet til sitt endelikt. Eldre en Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

31. Tuft

Linderudseterhøydene øst. Kart 097. GPS ca: 59.968772, 10.833570

Gammel tørrmurt grunnmur til liten bygning, ca 3 x 3 m i grunnflate, Grunnmuren, som er delvist sammenrast, har vært nærmere 1 m høy, Bygningens opprinnelse er ukjent.

(32 Reservennummer.)

33. Grop, udefinert

Nær veidelet vest for Alunsjøen. Kart 097. GPS: ca 59.966433, 10.835096

34. Mulig buestilling («bogastelle») (TF)

Sør for Linderudkollen. Kart 094. GPS: ca 59.961340, 10.814555

Ligger i vestre skrent i dalsøkket for bekken fra Kapteinsputten. Om buesillinger, se pkt 49.

35. Kullgrop (F)

Grefsenåsen øst. Kart 094. GPS: ca 59.954071, 10.813708

Ligger på en liten rygg, og ganske nær eiendomsgrensa til Oslo Østre skytterlag. Om kullgroper, se pkt 71.

36. Kullgrop (F)

Grefsenåsen øst. Kart 094. GPS: ca 59.955483, 10.809851

Ligger på oversiden og ganske tettved de blåmerkede stier Lofthus Trollvann. Umerket sti oppover i åsen og mot Harlads uteliggerhytte (pkt 47) tar av fra hovedtia og passerer gropa tett på oversida. Om kullgroper, se pkt 71.

37. Demning Trollvann

Ved Trollvann. Kart 093 GPS: 59.959447, 10.810485

Dobbeltvegget demning i betong. Ingen nevneverdig funksjon i dag siden vannstanden i tjernet sjelden når opp til demningens laveste punkt. Brukes nå som passasje over fuktig punkt på blåmerket sti. Opprinnelig funksjon?
Trollvann har navnet sitt fra rumpetroll.

Bilder tatt før og etter istandetting i 2014

38. Sidevei med tuft.

Ved Trollvann. Kart 093 GPS: Veiens utgangspunkt 59.963078,10.802672. Tuft: 59.964356,10.802672

Tar av fra Grefsenkollveien like nord for Trollvann p-plass

39abc. Grefsen Vandcuranstalts (Grefsen Bads) stier.

Ved Trollvann. Kart 094. GPS: Blant annet: a): Fra 59.965032,10.80308 til 59.969462,10.801932 og b): fra 59.956627, 10.800220 til 59.958830, 10.798892 og c): fra 59.959404,10.810343 til 59.960731,10.807961

Som en del av behandlingen ved anstalten, åpnet 1858, ble det anlagt en del stier i Grefsenåsen og Lachmansfjell. Rester av oppbygninger finnes flere steder som f. eks a): Den blåmerkede stia fra Trollvann langs vestsiden av Lachmansfjell til Langvann, b): Lans vestsiden av Grefsenåsen parallelt og nedvfor dagens off, bilvei, og c): Stia langs vestsiden av Trollvann

40. Del av den gamle hovedveien til Solemskogen

Solemskogen/Maridalsvannet øst. Kart 093. GPS: Fra 59.971669,10.79852 til 59.974264,10.799673

Bygget i stor grad på dugnad og uten hjelp av off midler tidlig på 1900-tallet. (Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 55.)

41. Veiforbindelse Solemskogen nord.

Solemskogen. Kart 093. Fra 59.981337,10.808841 via Skjnhau 59.982266,10.811791, via løypekryss 59.983219,10.818744 ,via kryssing av Gryteveien 59.984277,10.821514 og fram til nyere stikkvei til Trollhaugen 59.984226,10.822031

Den opprinnelige hovedveien som knyttet boliger og hytter i Solemskogens nordre del tok av mot øst nederst i Kallandveien og møter dagens tursti/skiløype fra Monsetangen ved like nord for Kildal (s.d.) og passerer forbi Skjønhaug (s.d.) og Rasta (s.d.) før den krysser skiløype Solemskogen – Vesle Gryta – Sinober. Her går den over i enkel grusvei, men fortsetter over myra rett fram der grusveien dreier mot sør. Etter passert bekk på myra, dreier veien seg mot sør, krysser grusveien Solemskogen – Store Gryta, og skrår opp lia til Trollhaugen (s.d.) Flere gamle sideveier, og bygget på tidlig 1900-tall.
(Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 56.)

Foto: Anne Sætren

42. Bueskytterbanen og tuft innenfor skogsveibommen på Solemskogen.

Solemskogen. Kart 093 og 098.. GPS: 59.97889,10.82119

Grunnmuren før bueskytterbanen er etter skogshusvær, og her må også ha vært stall, fordi jeg husker tømmerkjørere med hest var innlosjert her. På motsatt side av skogsveien mot Setertjern er brønnen fortsatt inntakt. Bueskytterbanen er sletta på innsiden av grunnmuren, og har navnet sitt etter trening med bueskyting her.

43. Kalland

Solemskogen. Kart 093. Kart 093. GPS: 59.979335,10.808959

De store oppmurte terrassene på vestsiden av Kallandveien stammer fra Kallandbebyggelsen hvor det etter at Bråthen s forretning på Kildal forsvant ble bygget ny butikk, samt bedehus,

flere hytter og boliger. Nå er det bare et bolighus tilbake. De øvrige bygningene ble solgt til kommunen og revet 1958. I det gjenværende bolighuset bor spillemannen Roy, som mange har truffet når han er ute med gitaren og drar noen sanger enten det er i marka eller på gata. Obs, han deler visst hus med spøkelser, og kanskje ser du et grått livløst ansikt mot et av vinduene! Vær og obs på den knøttlille, falleferdige hytta tett ved veien. Dette var frk. Stålhanes private feriested gjennom en årrekke. Det slår oss at damen kan umulig ha vært særlig omfangsrik...
(Boka "Solemskogen" av Anne Sætren side 103.)

44. Ruin på østsiden av Kringla

Solemskogen. Kart 093. GPS: 59.979335,10.808959

Her bodde fru Hansen som inviterte Solemskogfolk på fest i huset sitt bl. a. etter endt veibyggingsdugnad. Det var hvitt stakittgjerde rundt huset, og fru Hansen hadde utleierobåter i Kringla. Huset gikk bare under navnet Kringla, og beboeren "fru Hansen i Kringla") (Kilde; Birger Aas)

Litt lenger sør ved Kringla lå en hoppbakke, Tømmeråsbakken, hopplengde ca 25 m

45. Hestevei Kringla – Langvann

Solemskogen. Kart 093. GPS: Start ved Solemskogveien 59.976286,10.803718 Langvann 59.972303,10.80798

Trolig bygd for tømmerkjøring. Det lå en koie, på gammelt kart benevnt ”fiskehytte” i nordenden av Langvann, men nå ingen spor av denne.

46. Trollvannsbakken (hoppbakke).

Grefsenåsen. Kart 094 GPS: 59.960118,10.804222

Man tar utgangspunkt i parkeringsplassen på baksiden av Grefsenkollen restaurant. Innerst i kroken her, ved en gammel garasje, stikker en liten uskiltet sti nedover i skogen. Vi er ved toppen av Trollvannsbakken, men som nå er godt skult under den tette granskogen. Men følger vi den vesle stia nedover, ser vi snart det vesle hoppet. Unnarennet ligger også i tett granskog, mens sletta inngår nå i sletta til den minste av alpinbakkene her tett ved Trollvannstua.

Bygget av Diesen Ski- og fotballklubb i 1919.

Tidligere eier av Grefsenkollen restaurant gjennom atskillige år, Aage Bentzen gikk bort for noen år siden i ”godt voksen alder”. Men jeg husker godt han hevdet at han var den siste som hadde hoppet i Trollvannsbakken, og at man hoppet 30 m i denne. Bakken ble nedlagt i 1940-årene.

47. Harald Grandes uteliggerhytte (K)

Grefsenåsen. Kart 094 GPS: 59.956436,10.808774

Etter den andre verdenskrigen dukket det opp et utall små hytter i skogene rundt Oslo, i skogtapper og langs elver i byen. Hyttene var enkle og ofte i dårlig forfatning. Folk som bodde her gikk gjerne under betegnelsen uteliggere. Flere hadde vært krigsseilere eller på annen måte gjort en innsats under krigen, men fikk føle sannheten i uttrykket ”utakk er

verdens lønn”, for noe hjelpeapparat etter krigen var det så som så med. Etter et fylleslagsmål besluttet kommunen å brenne ned alle hyttene i Årvollåsen og Grefsenåsen i 1964. En av hyttene i Grefsenåsen var så godt gjemt, at denne ble spart. Her fortsatte Harald Grande sin uteliggertilværelse til ”godt moden alder”, og hytta hans er bevart.

Harald ble født i 1926, og er oppvokst i Skage utenfor Namsos. Han kom til Oslo 1949 etter å ha deltatt i Tysklandsbrigaden året før. Begrunnelsen for å flyttingen var at det var lettere med jobb i Oslo.

Harald ble uteligger i Grefsenåsen 1956. Han forteller at som en følge av boligmangelen etter krigen, ble familier og par prioritert ved tildeling av bolig. Enslige måtte greie seg så best de kunne selv. Noen ble tilbudt plass på tomannsrom, men denne boformen ble vanskelig for mange. Som Harald forteller: ”Det sier seg selv at student og en alkoholiker ikke kan dele rom sammen.” Mange enslige valgte derfor en uteliggertilværelse, og kommunen så gjennom fingrene på at det ble satt opp hytter i skogområdene rundt byen.

I perioden -56 til -78 delte han en liten hytte med en som het Ivar.

Hytta stod på stia innunder berget like sydenfor dagens hytte. Fortsatt kan man se den vesle steinplattingen som utgjorde en liten terrasse foran der inngangsdøra var. I det overhengende berget nær hyttetufta hadde de ”kjøkken”, og fjellet er fortsatt sotet på undersiden. Ivar var en gang uforsiktig med stearinlys, noe som resulterte i at hytta brant helt ned i 1978.

Harald gikk i gang med ny hytte, men det var et omfattende arbeid å få tak i og få båret opp materialer. Staur til reisverk ble funnet i skogen. Selve hytta brukte han ca en uke på å sette opp. ”Kjøkkenet” ble nå flyttet under det overhengende berget på nordsiden av hytta, og hvor det ble bygget et ildsted i stein.

En gang hadde Harald skaffet en vedovn, og fikk hjelp av en drosjesjåfør til å bære den fra Grefsenkollen parkeringsplass til hytta. Ovnene ble aldri installert, men restene står fortsatt ved bergveggen utenfor hytta. Harald brydde seg ikke om kuldegrader, men syntes det var rått og kaldt ved sur tåke.

I 1983 overtok Harald ei hytte etter faren på hjemstedet ved Namsos, og har etter dette bare brukt hytta i Grefsenåsen vekselvis. Grunnet høy alder har han nesten ikke brukt hytta de siste årene, men har under sine Oslo-opphold bodd hos Frødis Hauge med familie i Kjelsåsveien. De har kjent ham i 40 år, og her har han fått dusje og overnatte ved behov. En dag for noen år siden fortalte jeg en skoleklasse fra Disen om uteliggerne og om Harald. Da sa plutselig en gutt: ”Han ligger på sofaen hjemme i stua vår!” Det var sønnen i familien.

Bymiljøetaten i Oslo ønsker å bevare hytta til Harald som et minne over alle menneskene som levde deler av livet sitt. på denne måten, og for å belyse en del av etterkrigshistorien som har vært lite påaktet. Også representanter fra Byantikvaren har besøkt stedet, og funnet det verneverdig.

I 2013 laget kunstneren Helene Sommer dokumentarsilmen «Nybyggeren» om Harald og hans liv.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 2009 s 49.)

48. Grefsen/Storobakkene

Grefsenåsen. Kart 094. GPS: 59.951497,10.805655

Vi følger den gamle Akebakken som er skogsveien fra krysset Grefsenkollveien/Frennings vei/Nandrups vei og opp til Grefsenkollen restaurant. Til Akebakken kommer man også ved å følge Ymers vei fra Mons Søviks plass, og som følges fram til Friggs vei. Bare få meter ovenfor dette veidelet tar man av den grusbelagte stia mot høyre. Akebakken deler seg snart i to grusveier, men vi tar bakken opp mot venstre.

Akebakken ble anlagt i 1920, og da Grefsenkollen restaurant kom i 1927, var Akebakken de første årene stedets eneste atkomstvei. Vi skal ikke følge den særlig langt, for allerede etter en litt seig bakke som dreier mot venstre, kommer vi fram til en liten åpen knaus hvor det er plassert et bord med benker. En perfekt rasteplass, og mens man eventuelt nyter medbrakt mat og drikke, kan man skue bortover ungskogkrattet på sletta like ved bordet, og la tankene løpe. Sletta er kunstig opparbeidet, og er nederste del av Grefsenbakkene, også kalt Storobakken. Begir vi oss gjennom krattet, ser vi snart unnarennet tydelig foran oss.

Nedlagt etter ulykke.

Vi overlater til Finn Geiran å fortelle litt om bakkens historie:

I mine guttedager på 1950-tallet het de fremdeles Storobakkene, men i offisiell sammenheng var navnet Grefsenbakkene. Navnet Storobakken skyldes, etter det jeg har fått vite av eldre mennesker på Grefsen, at Storo ski- og fotballklubb anla bakken (det var den gang bare en bakke) i konkurranse med Trollvannsbakken (som var bygget av Disen ski- og fotballklubb). Da disse to klubbene slo seg sammen med Grefsen idrettsforening og dannet Grefsen idrettslag i 1921, fulgte begge de to bakkene med. Storobakken må følgelig være anlagt før 1921, antagelig på slutten av 1. verdenskrig. Trollvannsbakken omtales i Laila Schou Nilsens bok *Lykkelige idrettsår*. Hun forteller at hun hoppet der som 12-åring i 1931, etter at hun alt lenge hadde turt å hoppe i Storobakken. Trollvannsbakken ble nedlagt i 1940-årene, og all virksomhet foregikk fra da av i Storobakken. Den hadde opprinnelig skaufart, men fikk stillas og trehopp i 1940. Det finnes et bilde fra innvielsen vinteren 1940, med flagg på hoppet.

Ytterligere en utvidelse fant sted like etter 2. verdenskrig, antagelig i 1948-49 (like før jeg begynte å hoppe). Da ble det høye stillaset, nytt hopp og en trekul bygget. Kritisk punkt var 35 meter og man kunne altså hoppe noe lenger. Fra da av ble bakken omtalt som Grefsenbakken. I 1953 kom en mindre bakke ved siden av den større. Det var felles unnarenn og ikke mulig å hoppe samtidig, så kapasiteten på anlegget var derfor redusert. Etter en større ulykke i den store Bekkelagsbakken 6. mars 1960, da stillaset ramlet sammen, ble alle skibakker med stillas i Osloområdet innsisert og bl.a. Grefsenbakken ble besluttet nedlagt omkring 1960, for ikke å bli bygget opp igjen. Da forsvant alle hopperne fra Grefsen til andre klubber, bl.a. Årvoll, som hadde et godt hoppmiljø utover på 1960-tallet.

49. Buestilling (bogastelle) (F)

Linderudkollen. Kart 094. GPS: 59.951497,10.805655

I dalsøkket som går nordover fra slettene på hoppbakkene på Linderudkollen, og funnet i forbindelse med arkeologiske undersøkelser i forbindelse med utvikling av idrettsanlegget så sent som 2010. Buestillinger ble anlagt ved dyretrekk, og ga skjul for jeger med pil og bue. Ble gjerne nyttet i høyfjellet ved reinsdyrjakt, men i dette tilfelle må det dreie seg om elg. Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

50. Linderudseter (K)

Linderudkollen. Kart 094. GPS: 59.97121,10.820423

Store staselige Linderud gård kjenner nok de fleste til. Men færre vet nok at gården hadde en liten seter i Lillomarka. Selv om seterdriften opphørte allerede i 1830 åra, var likevel denne den siste seteren som var i bruk i Østre Aker. I dag finnes ingen rester av seterhusene, men Bymiljøetaten sørger for å holde en del av setervollen åpen, og den er nå en fin rasteplass med benk og vakker utsikt.

Den øvrige setervollen er nå granskog. Det er ikke registrert hustufter i området, men det er blitt sagt at tufter ble ødelagt da det rundt 1970-tallet ble planert ut en bred skiløype over vollen. Mange mindre rydningsrøyser er spredd utover den tidligere setervollen. Denne måten å samle stein på framfor å legge den i enden av rydningen, tyder på at det er en svært gammel rydning. I liene lenger ned mot Setertjern er det og rydningsrøyser, og av langt større i dimensjoner enn røysene høyere opp. Følgelig tyder dette på en senere rydning her enn den på toppen.

Sett deg ned på benken og filosofer over gamle Mari, den siste seterjenta her oppe. Her trivdes hun så godt i selskap med kuer og jegere at hun ingen andre steder ville være. Den siste sommeren hennes her fant hun en god del kvist på setervollen etter tømmerhogst langs denne. Hun var redd kuene skulle få revet opp både føtter og spener, og tente likeså godt på kvisten. Ikke bare kvisten, men hele seteren ble flammenes rov. Heldigvis kom både Mari og krøtter helskinnet fra det hele. (kilde I. H. Borrebæk: Paa uvante stier 1903)

Tramp på bakken, og det høres hult ut under. Som seg hør og bør på gamle setrer, holdt og underjordiske til her. Huldra er observert av flere her oppe, og omtalt i Peter Christen Asbjørnsens historie: "En tiurleik i Holleia." Kanskje er hun er ennå...

51. Stor grop

Grefsenåsen. Kart 094 GPS: 59.949614,10.802227

Temmelig stor grop beliggende på en liten høyde. Inntil september 2014 ble det fra Riksantikvaren bekjentgjort at dette dreide seg om et fangstanlegg (elggrop), men det viser seg at dette er rester av en nedgravd jordhytte anlagt av en guttegjeng på Lofthus i 1950 tallet. Hytta hadde tak, hemmelig inngang og var da gjenstyand for mye moro

52. Emner til steinalderredskaper (K)

Linderudkollen/Storhaug. Kart 094. GPS: 59.964936,10.818915

I området her skal det ha vært steinbrudd for produksjon av steinalderredskap på denne sjeldne bergarten

Wikipedia skriver flg.: (Obs. den strekker seg fra Grorud gjennom Lillomarka forbi Sandermosen).

☞ **Groruditt** er en meget sjelden bergart som bare finnes i riftsoner som Oslofeltet. Her finnes den i en stripe fra Grorud til Årvollåsen. Groruditt er en gangbergart med granittisk sammensetning, og den grønne fargen kommer av innholdet av ægrin.

Groruditt er en tett og seig bergart, som når den splintres danner skarpe bruddflater. Dette gjorde den godt egnet som materiale for økser og liknende redskaper blant steinalderens Groruddøler og andre Oslofolk - Groruditt kunne erstatte flint, som ikke fantes her i landet. I Maridalen er det gjort funn som tyder på at Vaggstein og Skar har vært sentrum for produksjon av steinøkser i yngre steinalder.

I moderne tid har man også satt pris på Groruditt, både for styrken og seigheten og for skjønnheten.

53. Hestevei for tømmertransport

Linderudkollen. Kart 094. GPS: 59.966727, 10.817403

Oppbygd hestevei oppover i lia. Ingen tilknytning til øvrig stinett i området.

54. Kullgrop (F)

Storhaug. Kart 094. GPS: 59.964934,10.823156

Mindre kullgrop beliggende like bak den flotte utsikten. Om kullgroper, se pkt 71.

55. Fangstgrop (elggrop) (F)

Storhaug. Kart 094. GPS: 59.964393,10.827261

Om fangstgroper, se pkt 51. Før stia forbi stedet ble utbedret som skogsvei og lysløype i 1979, hadde denne gropa fasong som en kvadratisk grop i samme størrelsesorden som elggroper. Veianlegget delvis fylte ut den ene siden, og forandret gropas form

Bildet er tatt før gropa ble delvis ødelagt av skogsveibyggingen 1979

56. Grop. Udefinert

Storhaug. Kart 094. GPS: 59.96657,10.824443

Gropa har fasong som en mindre kullgrop, men her er ikke påvist trekull. Derimot er det fin sand nedover i gropa, og den er tydelig menneskeskapt og gammel. Ligger like ved Ole Høilands hule, på skrenten vestenfor denne.

57. Grop. Udefinert

Grefsenåsen syd-øst. Kart 094 GPS: 59.949654,10.808208

Kvadratisk fordypning, 2 x 2 m, ca 1/2 m dyp. Kan se ut til å ikke være spesielt gammel.

58. Liten kullgrop (F)

Linderudseterhøyene kart 094. GPS: 59.968103,10.820291

Ligger nær veien opp til Linderudseter, straks før sti svinger av ned mot myr.
Om kullgroper, se pkt 71.

59. Liten grunnmur av grorudgranitt.

Nord for Isdammen Kart 094. GPS: 59.961858,10.821539

Solid liten grunnmur av tørrmur. Men noe sammenrast. Trolig tuft etter uteliggerhytte.

60. Mulig tjæregroft.

Ved Linderudkollen Kart 094. GPS: 59.966737,10.812666

Ca seks meter lang liten grøft i løsmasser på sørsiden av furuskogryggen langs østsiden av Langvann.

61a-b-c. Tidligere hoppbakker m.m. på Linderudkollen.

Kart 094. GPS: Bakke a: 59.970265,10.815128 Bakke b: 59.969978,10.813068

To av de opprinnelige hoppbakkene lå litt utenfor dagens hoppsenter. Rett bak pumpehuset nede ved tjernet ses unnarennene av en 40 m's bakke som hadde naturlig ovarenn (61a). I lia ved langrennssletta nord for tjernet lå en 20 m's bakke. Bakkene stammer fra da hoppaktivitetene på stedet startet i 1928. (Kilde. Ronny Ramberg)

På østsiden av Kapteinsputten ses fundament fra tidligere stupebrett. Like sydenfor denne var det en rutsjebane med hopp ut i tjernet. Her ble det arrangert hopprenn for moro på tidlig 1960-tall. Ved tjernets utløp er det en liten demning. Hensikten med oppdemningen er ukjent.

Foto: Georg Harry Hems ca 1961

62. Skeidbakken (samt Østreheimsbakken)

Årvoll. Kart 094. GPS: 59.969978,10.813068 (Østreheimsbakken: 59.950503,10.81413)

Rett etter siste krig startet Idrettslaget Skeid med å anlegge hoppbakke her. Skeidbakken var fra 1958 Norges første bakke med plastbelegg, og hopplandslaget hadde treninger her.

Bakken hadde stillas og flomlys, men dette ble revet og bakken nedlagt i 1966. (Kilde. Ronny Ramberg)

Like sør for Skeidbakken lå Østreheimsbakken, 1915-1923, bygget av Oslo Østre skytterlags skiklubb. Her ble hoppet 50 meter, en betydelig lengde den gang. Bakken hadde stillas og trehopp det ikke er spor av nå, men unnarennet er fortsatt synlig i lia bak Østreheimsveien 24. (Kilde: Ronny Ramberg)

63. Tuft på opparbeidet platå

Nord for Isdammen. Kart 094. GPS: ca 59.961440, 10.817378

Mulig tuft av uteliggerhytte. I denne hytta, eller event en nær ved var bebodd av en krigsseiler. En venninne av krigsseileren omkom under en brann i hytta, og krigsseileren i sin fortvilte løp barbert i snøen ned til Pedersens kolonial i Dugnadsveien for å få hjelp.

64. Grop .

Linderudseterhøydene. Kart 094. GPS: ca 59.972799, 10.823856

Fassong som kullgrop, og tydelig gammel og kunstig anlagt men kull ikke påvist.

Foto: Elin Langsholt 2014

65 . Trolig kullgrop (TF)

Storhaug øst, kart 094 GPS: 59.965126, 10.830143

Typisk fassong som kullgrop. Ligger like nedenfor Badstubråten. Om kullgroper, se pkt 71.

66. Myrgrøfting.

Storhaug øst, kart 094. GPS: 59.967973, 10.831006

Myrgrøfting for å omskape våtmark til produksjonsfelt for gran er drevet i stor skala både i Norge og i Oslo kommunes skoger i Lillomarka. Her er myrgrøfting av denne myra øst for Storhaug tatt med som et eksempel. Andre steder vi ser betydelige spor av grøfting med tilhørende granplanting er Kapteinsmyra, Setertjernsmyrene og Evensetermyrene.

Myrgrøfting hadde både som formål å øke skogproduksjonen og gjøre myrene lettere fremkommelig ved at de ble tørrlagt. Arbeidet foregikk gjerne som manuelt nødsarbeid, og for akkord første kvartdel av 1900-tallet. Se også pkt 145.

67. Kullmile (fjernet 2015)

Linderudkollen. Kart 094. GPS: 59.968728, 10.815777

Var omtrent ikke synlig, men påvist under arkeologiske undersøkelser i forbindelse med utvikling av skianlegget på Linderudkollen. Totalt ødelagt iforbindelse med utbygging av langrennsanlegget våren 2015. Lå tett ved skogsveien i bakken syd for Kapteinsputten. Mer om denne type mile, se pkt 96. Bildet er fra 2014 før mila ble ødelagt.

68. Buestillinger (bogastelle) (F)

Storhaug. Kart 094. GPS: 59.963819, 10.824959

En liten og en godt markert buestilling tett ved hverandre. Ligger i dalsiden rett nedenfor øverste kneik på gamle Hadelandsveien før denne møter lysløypa forbi Storhaug. Mer om buestillinger, se pkt 69

69abc. Buestillinger (bogastelle) (F)

Setertjern. Kart 094. GPS: 59.974201, 10.825347

69a og b: To buestillinger tett ved hverandre. Buestillinger ble anlagt ved dyretrekk, og ga skjul for jeger med pil og bue. Ble gjerne nyttet i høyfjellet ved reinsdyrjakt, men i dette tilfelle må det dreie seg om elg. Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet. Ligger litt opp i vestre lise i dalsøkket syd for Seterjern.

69c. Ligger ca 150 m høyere opp i dalsøkket enn a og b, og på et punkt der dalsøkket deler seg og mer midt i dette, og ca 200 m sør for veien GPS: 59.972863, 10.825990

70. Rydningsrøys

Setertjern. Kart 094. GPS: 59.974555,10.822692

Om Linderudseter hadde ryddet voll helt ned hit, eller om det kan ha ligget en annen seter her, vites ikke, men her er en stor rydningsrøys i terrenget. Også nedenfor denne i vestlig retning er det røyser som kan tyde på at de har vært kunstig anlagt som følge av rydding.

71. Kullgroper (F)

Setertjern. Kart 094. GPS: 59.974555,10.822692

To groper tett ved hverandre like nedenfor den store rydningsrøysa i det nedre (nordre) rydningsområdet til tidligere Linderudseter ligger denne gropa som antikvariske myndigheter mener må være en kullgrop.

Kullgroper er gamle framstillingsanlegg av trekull, og i bruk til ut på 1500-tallet da flatmarksmiler overtok produksjonen. Hensikten med kullgroper var å produsere trekull enten til jernvinner (utvinning av jrn fra myrmalm), eller til bruk for gårdssmier. Automatisk fredet (eldre en Reformasjonen år 1536).

Gjennomskåret kullgrop i Sigdal Ill.: Unni Grøtberg

72. Merramyra kobberskjerp

Linderudkollen - Storhaug. Kart 094. . GPS: 59.974555,10.822692

Gruveskjerp som en del av det Gotshalske kobberverk i drift fra 1704. Det skal være funnet gull her.

73. Isdammen (Øvre Isdam) (K ved Bydel Bjerke)

Årvoll nord. Kart 094 og 096. GPS: 59.955461,10.823432

Naturisproduksjon var en stor virksomhet før kjøleskapenes tid. De fleste gårder hadde isdammer, og noen utviklet dette til næringsvirksomhet. Isproduksjon var en stor eksportnæring fra midten av 1800-tallet til ca. 1920. Etter første verdenskrig gjorde kunstisproduksjonen og kjøleskapet sitt inntog og eksporten døde langsomt ut. Naturisproduksjonen på vannene fortsatte likevel en god stund, men dabbet sterkt av etter annen verdenskrig og omkring 1960 var denne næringsvei så og si død. Men som en seiglivet "kjerringa mot strømmen", greide likevel Oslo ismagasin på Årvoll å holde det gående til vinteren 1967/68, som den siste naturisfabrikk i Oslo. Isdammen var opprinnelig en myr, men ble gravd ut på 1920-tallet. Den er på ca. fire mål og isproduksjonen her var tilstrekkelig levebrød for ekteparet Høvik og deres fire barn. Salget foregikk direkte og blant kunder kan nevnes sykehus, hoteller, restauranter, fiskebutikker og private husholdninger. Isskjæringen foregikk i februar/mars. Den ble skåret i blokker à 8x14x18 tommer og lagret i stabler med sagflis som isolasjon og utkjøring til forhandlere foregikk naturlig nok mest i sommerhalvåret. 22. desember 2008 kjøpte Oslo Kommune hele eiendommen Isdammen, med det formålet å få bevart stedet som et kulturminne, og sammen med Bydel Bjerke og lokale krefter utvikle stedet til et museum, kultur- og aktivitetssenter. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1987 s 35.)

74 Hadelandsveien (K)

Årvoll nord – Lilloseter (- Movann). Kart 094, 097, 098 og 101. GPS: Ved Kastestein 59.959388,10.821898 Ved Badstubråten (dele med lysløypa) 59.965862,10.829778 Ved krysset med lysløypa vest for Alunsjøen 59.967586,10.836323 Krysset med skogsveien Solemskogen – Breisjøen (Evenserevadet) 59.977505,10.840985 ve kryssing Lilloseterveien 59.993227,10.860227

Veien ble benyttet til slutten av 1700-tallet. Den nærmeste strekningen opp fra Oslo og forbi Disen gård, er borte, men gjennom Lillomarka er den fortsatt synlig. Dagens synlige trase starter ved Kastesteinen, går mellom Årvollåsen og Storhaug over Badstubråten (kjent som "Bamsebråten" fra fortellingen om Brandte-Lars i Asbjørnsens "En tiurleik i Holleia"). Nordvest for Alunsjøen passerer den Linderud gruve (kobber) i drift på 1800-tallet, og fortsetter over Evensetervadet, krysser Bispebekken i Bispedalen (der bispen i gamle dager rastet på sine visitasreiser) og følger tidvis Lilloseterveien til Lilloseter og videre ned til Movann, og forsvinner inn over i Nordmarka, men kom fram ved Harestuvannet på Hadeland. Gamle Hadelandsvei ble aldri noe mer enn en kløv- og ridesti og ble ca. 1790 erstattet av den Kongelige Bergensvei som går langs Steinbruvannet.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1998 s 133)

75. Kastestein ved gamle Hadelandsveien (K, F)

Årvoll nord. Kart 094 og 098. GPS: 59.959181,10.821957

Også kalt varp, og hadde som hensikt å bringe hell og lykke på turen ved at veifarende kastet en stein eller en pinne oppå denne. Det kunne nok trenge, for Gamle Hadelandsveien gikk rett forbi her, og her kunne det være røvere i gammel tid. Ikke alle kan ha vært påpasselig med dette, for en skiløper gikk for mange år siden seg vill i marka her, og sovnet til slutt inn med hodet oppå kastesteinen (fra I. H. Borrebæk). Men heller ikke nyere tid kan alle ha vært like påpasselige: På midten av 1970-tallet gikk en kvinne på tur her, og ble forundret over at det sto en bil parkert her hvor bilkjøring ikke var tillatt. Hun reflekterte over at bilnummeret tilfeldigvis var likt et kjent parfymemerke: 4511. Etter endt tur hørte hun på radionyhetene at nettopp den bilen var etterlyst i forbindelse med et større ran fra en postbil på Snarøya. Området ved Kastestein ble straks sperret av, og ranet ble også oppklart. Kastesteinen her er en stor flyttblokk fra istiden, og den markerte også et veidele, for her skilte veien til Linderudseter (fortsatt godt synlig mot høyre) av fra G. Hadelandsvn).

76. Storhaugbakken (K)

Storhaug/Årvollåsen. Kart 094 og 098. GPS: 59.962916,10.824183

Bjørkeskogen på dette stedet var tidligere sletta på en hoppbakke her ved Storhaug, kalt Storhaugbakken. (Storhaug er høyden på motsatt side.) Unnarennet kan fortsatt så vidt sees. Bakkerekord var på 44 meter. Bakken tilhørte Hasle IL. Under krigen ble det arrangert illegale renn her, med stor deltakelse. I 1945 fikk bakken et flott stillas, og ble svært populær inntil det hele var slutt i begynnelsen av 1960-årene.

77. Ole Høilands hule (K, F)

Storhaug. Kart 094 og 098. GPS: 59.966812,10.824741

Ole Høiland skal ha hatt flere gjemmesteder, og mange områder har en liten hule som bærer hans navn. Så langt meg bekjent er den eneste hula hvor det noensinne ble funnet spor etter mestertyven, var ved en liten hule i skrenten mellom Kurveien og Grefsenkollveien. Her ble en del av ransutbyttet fra Norges Bank funnet allerede mens Ole selv levde. Men nyere bebyggelse har gjort denne hula utilgjengelig, og det er vel nettopp tilgjengeligheten som har gjort hula på Storhaug til nærmest et monument over en av Norges mest omtalte tyver. Denne hula ligger sentralt i et fantastisk turterreng, men samtidig litt bortgjemt utenfor allfarvei. Hva mer kan man ønske seg når man søker et spennende mål for søndagsturen med familiens håpefulle?

Og spennende er historien om Ole Høiland, den begavede fattiggutten fra Sørlandet som ble folkehelt ved dristige måter å terge og stjele fra den overklassen og øvrighet som nettopp ofte gjorde en fattigmann til en fattigmann. At den samme øvrigheten ikke greide å få holdt han bak lås og slå, gjorde nok heltestatusen fullkommen. Men også denne historien har sin moral:

Tolv ganger greide han å rømme fra fangenskap, men den 13. tok han sitt eget liv bare 51 år gammel. Påkjenningene ved stadig å være på flukt, og tilbringe mye av livet ute med kulde, sult og skader ga ingen livsglede. Forbrytelser lønner seg ikke.

Den hyggeligste måten å finne hula på, er å følge den merkede naturstia som har hula som en av sine poster. Naturstia er skiltet med små hvite grantrær på grønn bunn, og har to startpunkter: Turveien som tar inn i skogen ved enden av Årvollveien/Isdammen, og den rød- og blåmerkede stia som går inn i skogen innerst på den "hesteskoen" som Selvbyggerveien danner (mellom nr 38 og 40). Tar man på forhånd turen innom Deichmanske bibliotek på Bjerke, kan man få med gratis "Naturkart for Årvollåsen", som beskriver både floraen og historien langs ruta.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1987 s 54.)

78. Badstubråten (K, G)

Storhaug. Kart 094 og 098. GPS: 59.965658,10.829258

Gammel finneplass. Generelt om skogfinner:

Utvandret grunnet både kriger og hardt vannstyre.

Først att vel i mot i Sverige, dernest upopulære grunnet utstrakt svedjebruk og at svenskene trengte områdene til bergverk

Første gang registrert i Norge ca 1624.

Ga mange tvister grunnet både hard medfart med skogen og jakt- og fiske.

Bolighus: røykstue med stor ovn av stein. Rie: korntørke, og brukt som enkelt bolighus. Badstue. Ovn av stein. Røyken måtte luftes ut før bruk. Slo vann på steinene, og første dampen brukt til rensing av klær mot utøy. Andre dampen ga badstue.

Før poteter dyrket og neper i tillegg til rug.

Mye trolldom. *Murua* som oftest gammel dame som kom å la seg oppå gubben så han våknet helt svett og varm. *Pesten* var ei dame som banket på døra. Sto utenfor med ei rive, ville noen dø. Brukte hu sopelime ville alle dø.

Rishaug/risbrenning/risbråte: Første bråtebrenning på en plass. Skogen hogd ned, og kalt fall, og baret spredd utover. Tynnere stammer ble senere til gjerder, tykkere til ved "sotved".

Maks tre sesonger.

Vållegging (el bråten ble vållagt): Andre gangs brenning, gjerne 3. sommeren. Rotet i bakken og samlet røtter etc. for å ha noe å brenne. Maks to rugsesonger. Brukte mye never. Den burde være av hanbjørk. Sto på tørrere steder og ikke så hvit som hunbjørka.

79. Tømmervei for hest i lia øst for Store-Gryta

Store-Gryta øst. Kart 098. GPS: 59.987896,10.831017

Pent utgravd vei i sideskråning for vintertransport av tømmer. Ingen tilknytning til øvrig stinett. (Se og pkt 91)

80. Tømmervei for hest i lia øst for Grytedalens nedre del

Store-Gryta øst. Kart 098. GPS: 59.995215,10.836682

Pent oppbygd vei i sideskråning for uttransport av tømmer ned til Store-Gryta. Inngår som en del av umerket sti mellom Grytedalen syd og Grisputten. (Se og pkt 91)

81. Gammel vei med steinbrudd. («Frisørløypa»)

Årvoll nord. Kart 094. GPS 59.9558,10.82561

Ligger like øst for Isdammen, og en del av denne er nå blå- og rødmerket sti. For unngå skitrafikk over Isdammen, ble løypa her ryddet på dugnad, og fikk tilnavnet «Frisørløypa» siden han som sto for dugnaden var frisør. Flere steinbrudd langs stia. Ligger på Aarvold Sameies grunn.

82. Tuft av uteliggerhytte.

Årvollåsen. Kart 097 GPS: 59.954538,10.829515

Rester av opparbeidet adkomststi, og små terrasser trolig for beplantning. En grop på stedet hadde trolig misjon å samle vann. Brent sammen med øvrige uteliggerhytter i området 1964. Ligger på Aarvold Sameies grunn.

83. Hyttetuft

Årvollåsen. Kart 097. GPS: 59.959995,10.833713

Tuft etter hytte oppført i nyere tid av grunneier Aarvold Sameie. Senere brukt av Oslo Brukshundgruppe, en underavd. av Norske Hundes Landsforbundet som overnattingssted i perioden ca 1969-1983. Pålagt revet i 2013 etter betydelig forfall. Grunnmur av sementblokker gjenstår. Vann til hytta ble hentet fra en kunstig liten samledam ca 50 m nordvest for hytta.

Eldre foto. Tromd Antonsen

84. Steinbrudd med oppbygninger av stein.

Årvollåsen. Kart 097. GPS: 59.956746, 10.831651

Mindre steinbrudd i grorudgranitt beliggende litt for seg selv, men som senere har vært brukt til annet formål grunnet oppbygning av stein.

85. Mulig gravrøys (TF)

Tonsenhagen. Kart 097. GPS: ca 59.947684, 10.831767

Steinrøys med form som gravrøys oppdaget september 2014. Få meter nednfor ser det ut til å ha vært en oppbygning av stein, f. eks en bygning.

86. Udefinert grop.

Tonsenhagen. Kart 097. GPS: ca 59.947684, 10.831767

Udefinert grop på Kolås like nordvest for kullmila. (Kan ha hatt en tilknytning til denne.)

87. Mulig buestilling (bogastelle) (TF)

Alunsjøen nord: Kart 099 GPS: 59.972727, 10.839796

Tydelig bueformet formasjon i terrenget. Ligger vis-a-vis hovedgruva i søndrte gruvefelt av Linderud gruver (pk 119). Om buestillinger, se pkt 141.

88. Hyttetuft i Revlikollen

Sør-øst for Revlitjern. Kart 098. GPS: 59.985802, 10.838118

Liten hyttetuft om trent på toppen av kolle hvor det har vært fin utsikt. Hytta var ikke mer enn ca 1 x 2 m, laftet med et lite idsted og hadde tjæreapp på taket. Mulig illegal sendestasjon under siste krig.

89. Steinoppbygging i U-form ved Revlitjern.

Store-Gryta øst. Kart 098. GPS: 59.987321,10.838463

Opprinnelse og bruk (forløpig) udefinert. Virker ikke å være spesielt gammel. Men kan ha sammenheng med uthogsten i 1927 av det som skulle bli en stor hoppbakke i Revlia. Kan og ha vært et skjulested for utstyr 2. verdenskrig. Ikke egnet som oppholdssted for folk.

90. Hyttetuft ved Revlitjern

Store-Gryta øst. Kart 098. GPS: 59.988934,10.838978

I bratte steinura er det bare nå en liten steinplating som en hylle samt rester av smal gangsti opp. Under siste krig holdt franske dessertører seg skjult her, og fikk mat av tømmerkjøreren Bjarne Østlund som satte igjen matspand på isen.

Hytta lå på plataet i venstre hjørne øverst på bildet

91. "Helvete" med "Helvetesporten"

Store-Gryta øst/Revlitjern. Kart 098. GPS: 59.990938,10.839381

Områdene nord for Revlitjern har gjennom tidene vært attraktive for produksjon av tømmer, og dagens hovedskiløype fra Evensetermyrene forbi Grisputten og videre retning Sinober ble også bygget som transportvei for tømmer på maskinelt vis. Men i hestetransportens tid var Revlitjern en del av en lang vintervei hvor tømmer ble transportert fra hogstområdene rundt Grisputten via Revlidalen, Evensetermyrene, Svartkulp og over Alunsjøen fram til Ammerud. Først etappe i denne transporten var at tømmeret først ble lunnet (samlet) sammen i lunner (hauger) i selve hogstfeltet. Til dette ble det benyttet hest med et lunnedrag hvor tømmerets ende ble hengt oppunder en bøyle over to drag bak hesten.

Senere på vinteren ble så selve transportveien preparert, og tømmerlunnene skuffet frie for snø etter hvert som de skulle fraktes bort. Tømmeret ble så rullet opp på to meiegående hestedoninger gjerne kalt "buk" og "geit". Hestekjøreren selv satte seg oppå selve tømmerlasset. Turen fra Ammerud og opp i hogstfeltet var så drøy at man rakk kun to vendinger om dagen.

Ved «Helvetesporten» har en hest forulykket ved at tømmerlasset dens veltet her.

Det er ikke så mye å finne av den opprinnelige vinterveien nå, men like nord for Revlitjern er den lett å se der den passerer det ville partiet "Helvete". Dette lite gjestfrie navnet fikk stedet fordi veien utfor er forferdelig bratt her, og på isete føre var det stor fare for at det kunne gå galt. Nesten nederst i bakken er det så smalt mellom en stor steinblokk på den ene siden, og lisida på den andre, at det var så vidt tømmerlasset slapp igjennom. Denne passasjen fikk da det naturlige navnet "Helvetesporten".

I dag er vinterveien gjennom Revlidalen bevart som en rødmerket en-spors skiløype. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 2004 s 39.)

92. Tufter av uteliggerhytter.

Årvollåsen. Kart 097. GPS: 59.95305,10.82634

Om uteliggernes generelle historie, se pkt 57. Her var det en hel koloni av bitte små hytter. Noen var pene grønmalte, hvor en hadde ripsbusker, og en annet et lite grønnsaksbed. Andre var bare noen umalte plankeskur satt opp av forskalingsmaterialer etc. Da selvbyggere bygde boligområdet på Stig i 1951-52, forsvant det stadig materialer fra lagerhaugene, og som selvbyggerne senere kunne kjenne igjen i uteliggerhyttenes vegger. Uteliggerne var likevel redelige mennesker, men et og annet klesplagg kunne nok forsvinne fra klessnorene i boligområdet.

En legendarisk skikkelse fra denne kolonien var uteliggerkona "Svarta", som var lett gjenkjennelig i sin stramme grønne kåpe, skaut knytt foran, sin rakryggede gange, og med mannen gående litt bak, krumrygget med anorakk, six-pence og grå ryggsekk. "Svarta" var fryktet av alle barn i boligbebyggelsen selv om hun ikke gjorde noen fortredd. Det ble sagt om henne at hun hadde eid en stor konfeksjonsforretning, men "drakk" seg fra denne. Sin stolthet hadde hun likevel i behold.

Nyttårsaften 1963 ble det fylleslagsmål hvor "Svarta"s mann ble drept. Byens myndigheter bestemte da nedbrenning av alle hyttene, noe som ble gjort over mange dager sommeren 1964. "Svarta" ble senere observert sammen med en ny mann i en hytte nærmere Alunsjøen, men døde bare etter et par år.

(Mer i Groruddalen Historielags årbok 1989-90 s 38 og 2005 s 49.)

93. Glassberløypa med steinbrudd.

Årvollåsen. Kart 097. GPS: Start ved enden av veien Årvollia: 59.951814,10.825546 Ca
endepunkt i Årvollåsen: 59.958378,10.828979

Dette var transportvei fra de mange steinbruddene i Årvollåsens vestside. Det ble gjerne brukt to hester i sammen foran hver vogn, og veien har mange steder fortsatt rester av brolegging for å kunne tåle vognenes tyngde. Denne utgjør nå en forlengelse av boligveien Årvollia

94. Steinhjulene i Årvollåsen (K, G)

Årvollåsen. Kart 097. GPS: 59.956258,10.828912

Steinhoggervirksomheten har satt sitt preg på dalsidene i Groruddalen. I åsene nord for Trondheimsveien, mellom Årvoll og Gjelleråsen er det blitt hogget ut betydelige mengder bygningsstein og stein til andre formål. Årsaken er bergarten Grefsensyenitt (steinhoggerne kalte den Grorudgranitt) sin gode evne til å spalte seg i blokker. På 1800- og langt inn i 1900-tallet var stein viktigste næringsvei i dette distriktet og store mengder stein ble kjørt inn til byen i denne hundreårsperioden. Steinen ble mest brukt til byens grunnmurer, trapper, vindusinnramminger og fortauskantstein, men også til bygging av Slottet, Universitetet og Stortinget. Virksomheten var viktig i seg selv, men ga sammen med tømmer grunnlag for en betydelig transportnæring. Her i Årvollåsen er det både på øst- og vestsiden atskillige spor etter steinhoggervirksomheten. Om steinhogging i Groruddalen generelt, se Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21.

Hjulet ble hogget i begynnelsen av 1900-tallet, og skulle være en av to steinhjul i en kollergang, dvs. et sted hvor produkter av tre ble malt til fiber. Men tresliperiet på Gjøvik som hadde bestilt slipesteinen, gikk konkurs før den ble levert. Et slikt steinhjul representerte 14 dagsverk. Ca. 30 m. lenger sørøst i bruddet finner vi også et tydelig påbegynt steinhjul. Ankomstveien fra Årvollia og til steinhjulet, "Glassbergløypa", måtte tåle mange tunge steintransporter og har fortsatt enkelte steder rester av brolegging. Steinbruddet står oppført på Byantikvarens liste som bevaringsverdig. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1998-90 s 90.)

95. Tunneler sør og vest på Kolås

Tonsenhagen. Kart 097. GPS: Tunnel sør 59.944988,10.832557 Tunnel vest 59.948005,10.830009

Under den 2. verdenskrig hadde tyskerne en avstengt militærleir i Tonsenhagen nord for Sandbakken. Rett ovenfor Linderud gamle skole der Sandbakken barnehage ligger i dag, var det satt opp en bom med vaktstue og flere brakker. Tyskernes leirområde omfattet store deler av Kolås og helt ned til Bekkedalen.

Ved hjelp av russiske krigsfanger fikk tyskerne anlagt to *tunneler* med rom i Kolås. Den ene, hvor inngangen nå er tettet, ligger rett bak rekkehusene i Rødbergveien (Kolåsbakken), mens tunnelen rett ovenfor Tonsenhagen skole har tjent som filmlager.

96. Trekullmile på Kolås (K: Groruddalen Historielag)

Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.948263,10.834966

Fra midten av 1500 tallet og fram til slutten av siste krig medgikk store mengder trekull til drift av bergverk, smelteverk og annen industri. Trekullet ble fremstilt i miler lagt på flatt terreng, og som kunne inneholde opp til 200 m³ trevirke. Virket ble stablet tett, og tildekket slik at dette ble forkullet ved forbrenning med lav oksygentilførsel. Framstillingen tok gjerne en drøy uke. Miler måtte passes døgntilførsel, og milepasseren holdt til i en liten hytte tett ved. Miledrifta her på Kolås er også bakgrunnen for åsens navn, og tidligere ble den på folkemunne kalt "Kølaåsen"

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

Omtrent slik tok kullmila seg ut. Bildet er fra Flesberg i Buskerud ca. 1900.

T.h.: Modell av gjennomskåret mile i Folldal

97. Kruttveien

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: Start 59.947618,10.828614 Ende 59.954183,10.838614

Skogsveien innover i skogen fra Tonsenhagen skole til bunnen av bakken der veien møter lysløypa fra Linderud leir, blir kalt Kruttveien etter et sprengstofflager som lå på venstre side i bunnen av nevnte bakke. På motsatt side lå en vakthytte, og vakta her ble gjerne kalt "Sing-sing", siden han gikk med stripete shorts lik fangedraktene i Sing-sing fengsel. Denne Kruttveien er gammel. Den kan ses på kart fra rundt midten av 1800-tallet og ble nok bygget i forbindelse med all steinhoggervirksomheten i området.

98. Betonggulv.

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.950807,10.833431

Ett tysk militært garasjeanlegg tilhørende tysk militærleir på Tonsenhagen, se pkt 95. Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn.

99. "Hytta i fjellet" og pukkverkene her

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.951298,10.83282

Etter at steinhoggingens glanstid var over i Årvollåsen, ble det startet enkelte pukkverk i området, og det var drift på tre plasser ved Steinbrettet. (Se pkt 100). Virksomheten på

venstresiden av bommen opphørte først, mens det var drift omtrent frem til 2. verdenskrig i bruddet innenfor, og på motsatt side av betongplattingen nede ved veien. (Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn) Sistnevnte brudd er senere i gjenfylt, men fundamentet til den dieseldrevne steinknuseren ses fortsatt. Hullene for sprengstoff ble håndboret. To sto vekselvis med hver sin slegge, mens tredjemann vendte borret.

Etter nedleggelsen var det i første bruddet bolig for bl.a. familien Brønna med seks barn som bodde i en hytte på ca. 12 m². fram til utbruddet av 2. verdenskrig, ("Hytta i fjellet"). Drikkevann ble hentet i en ile ved Sørlidalen, en kilometer herfra, se pkt 113.

Steinen som har fasong som en likkiste tett ved tuftene etter hytta, er egentlig snudd opp ned og ble brukt som et kortspillbord for Brenna og et par tømmerhoggere som lå i ei koie som sto her. (Det lukta så tåfis i koia at barna til Brenna orket aldri å gå inn her). Murkolossen på berget ovenfor, er rester etter steinknuser.

Like nord for dette brudet lå også et annet pukkverk, kalt «Carlsonfjellet» etter svensken som drev her.

Artikkelen *Minner fra oppvekst ved steinbruddet i Tonsenhagen* av Gro Hoddevik i Groruddalen historielags årbok for 1994, s 60 gir en nærmere beskrivelse av familien Brønns tilværelse her.

100. Steinbrettet

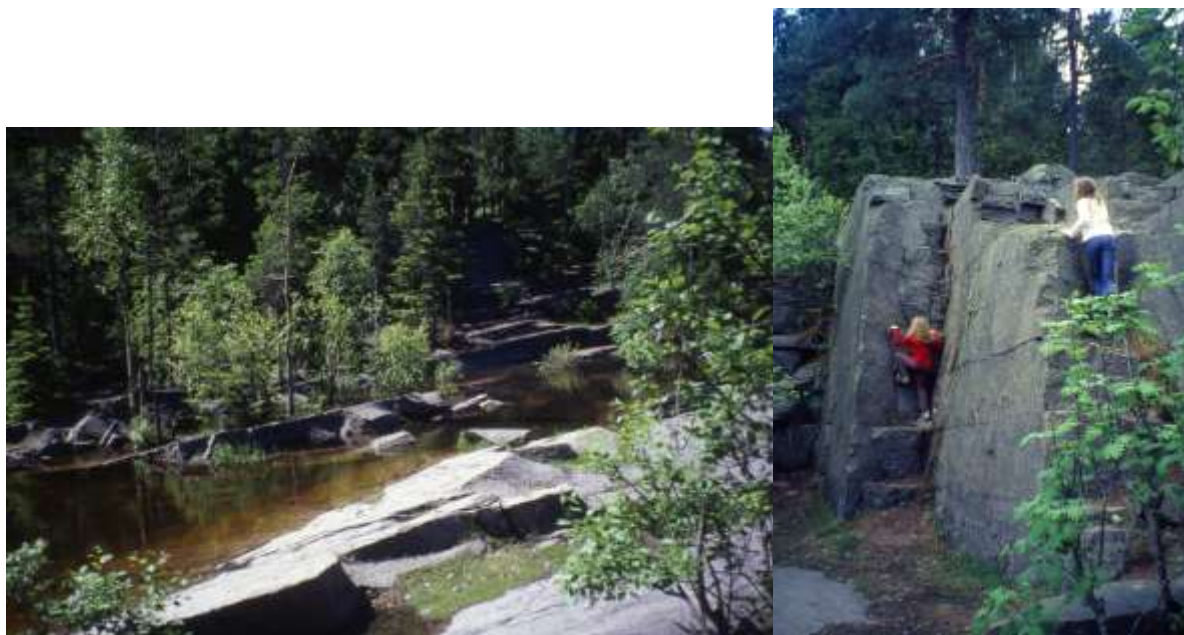
Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.951148,10.835132

Om steinhogging, se og pkt 94, og Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21

En av de største og mest kjente steinleverandørene fra annen halvdel av 1800-tallet var Ole Martin Borrebekken, som riktig slo seg opp på denne virksomheten. På det meste hadde han ca. 100 leiekjørere i sin tjeneste. Steinhogging var tungt arbeid. Det var akkordbetalt og krevde stor faglig dyktighet.

På "Steinbrøtte" eller "Steinbrettet", drev brødrene Halfdansen frem til 1960-tallet, og produktet var i stor grad kantstein. Etter snøsmelting og nedbørrike somre blir det to dammer her i bruddet. Den øverste, Salamanderdammen, var tidligere vannrik nok til å tjene som badedam. Den nederste kalles "Rumpetrolldammen". På begge sider av Årvollåsen finnes det en rekke andre spor etter steinhoggerne, både brudd og godt oppbygde hesteveier.

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn.

101. Steinbrudd innenfor Sandås

Nord for Rødtvet. Kart 097. GPS: 59.957199,10.854943

Steinhoggervirksomheten har satt sitt preg på dalsidene i Groruddalen. I åsene nord for Trondheimsveien, mellom Årvoll og Gjelleråsen er det blitt hogget ut betydelige mengder bygningsstein og stein til andre formål. Årsaken er bergarten Grefsensyenitt (steinhoggerne kalte den Grorudgranitt) sin gode evne til å spalte seg i blokker. På 1800- og langt inn i 1900-tallet var stein viktigste næringsvei i dette distriktet og store mengder stein ble kjørt inn til byen i denne hundreårsperioden. Steinen ble mest brukt til byens grunnmurer, trapper, vindusinnramminger og fortauskantstein, men også til bygging av Slottet, Universitetet og Stortinget. Virksomheten var viktig i seg selv, men ga sammen med tømmer grunnlag for en betydelig transportnæring. Her i området rundt Sandås - Vesletjern er det atskillige spor etter steinhoggervirksomheten. Det avmerkede bruddet er godt eksempel på typisk steinbrudd med tilhørende hestetransportvei for uthogd stein.

Bruddet ligger på privat grunn (Rødtvet gård).

Om steinhogging i Groruddalen generelt, se Groruddalen Historielags årbok 1994, s 23 og 2002 s 21

102. Tuft av uteliggerhytte.

Innenfor Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.952381,10.832589

Tatt med i oversikten fordi denne var utrustet med kjeller med egen inngang. Ligger straks ovenfor nr 99

Mer om uteliggere, se pkt 92

103. Tuft av uteliggerhytte.

Årvollåsen. Kart 097. GPS: 59.955333,10.832509

Her bodde Ruth og Anders som begge deltok i motstandsbevegelsen under krigen, se pkt 92.

Grunnmuren bygget av avslag fra et lite steinbrudd på samme sted er fortsatt godt synlig. Ligger på venstre side av den store stia fra Kristine Bonnevis vei, og opp til toppen av Årvollåsen.

104 Hestevei for uttransport av stein samt mindre steinbrudd langs denne.

Ved Sandås, Rødtvet. Kart 097. GPS: Start: 59.955854,10.845501. Ende ca 59.958529,10.844632

Pent oppbygd vei vest for Sandås. Flere steinbrudd langs denne, Et helhetlig miljø.(Om steinbrudd, se pkt 94.)

Ligger på Rødtvet gårds grunn.

105. Ile. (K ved Bydel Bjerke)

Ved Hestejordene. Kart 097. GPS: 59.948273,10.840695

Ile som ble opparbeidet med liten demning og et lite vannspeil for å forsyne plassene Tonsenplassen og Linderudplassen med rent vann. (Det ble senere håndgravet grøft fra ila til Tonsenplassen.) Restaurert av Bydel Bjerke i 2013. Ligger rett bak gjerdet rundt Krigsskolens lagerbygg på vestsiden av Utfartsveien. Ligger på Forsvarsbyggs (Krigsskolens) grunn.

106. Kiler og blekker etter steinhogging.

Ved Hestejordene. Kart 097. GPS: 59.953103,10.846821

Et forsøk på utløsning av steinblokk fra fast fjell og ved hjelp av kiler og blekker slo feil i det fjellet sprakk galt. Kiler og blekker sitter fortsatt igjen. Ligger på det første flaberget rett ved turveien fra Hans Aaneruds vei (Rødtvet) og langs nordsiden av Hestejordene. Ligger på Forsvarsbyggs (Krigsskolens) grunn.

107a og 107b. Uferdige kumringer uthogget i grorudgranitt.

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: a: 59.953393,10.839247 b: 59.954124,10.840287

Ligger henholdsvis på nord- og sydsiden av lysløypa fra Krigsskolen nesten øverst i nest siste bakke før løypa møter lysløypa fra Tonsenhagen. Begge ligger ved samme sti, men 107a rett ved «Danseplassen», det store flaberget sør for lysløypa, og 107b i bekken parallelt med løypa. Ligger på Forsvarsbyggs (Krigsskolens) grunn.

108. Sannsynlig fangstgrop (elggrop). (F)

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: 59.955284,10.84161

Ligger på en høyde vest for lysløypa fra Tonsenhagen straks etter at denne har fått tilslutning fra lysløypa fra Krigsskolen. Ligger på Forsvarsbyggs (Krigsskolens) grunn. Om fangstgroper, se pkt 30, nederste avsnitt.

109. Påbegynt møllestein.

Øst for Sandås (Rødtvet). Kart 097. GPS: 59.955986,10.842697

Prosjektet ble oppgitt da steinen slo sprekk. Ligger midt i den store stia fra Sandås til lysløypa rett nord for Lauritsdammen. Ligger på Rødtvet gårds grunn.

Litt.: Heftet «Hestejordene-Kolås, en oase i Groruddalen» s 13

110a og b. Groper (TF)

Ved Hestejordene. Kart 097. GPS: a 59.954892,10.8443, b 59.954441,10.843935

Ut ifra utseendet mulig kullgroper, men kull ble ikke påvist ved arkeologisk undersøkelse 24/5 2013. Den største ligger sør for Sørldalen, på østsiden av veien (a). En mindre grop ligger litt lenger sør (b). Ligger på Forsvarsbyggs (Krigsskolens) grunn.

111. Hestejordene (G)

Nord for Krigsskolen, Linderud. Kart 097. GPS: Mellom 59.950637,10.840201 og 59.952926,10.847368

På midten av 1950-tallet la de store gårdene Rødtvet og Linderud ned driften, og solgte jordveien rundt gårdene til boligbygging. Begge gårdene hadde deler av Hestejordene som beiteland, men siden jordene ligger innenfor markagrensen, ble ikke disse nedbygd. Hestejordene ble derimot kjøpt av staten som treningsområde for Krigsskolen, og har siden vært et populært rekreasjonsområde med frodige blomsterenger om sommeren, og ake- og skibakker om vinteren. Men skogen var gradvis i ferd med å ta jordene tilbake, og de fortsatt åpne delene av jordene sto i fare for å få en allsidig flora erstattet av noen få dominante plantearter.

I 2000 tok Sandås Vel, Lillomarkas Venner og Siste Sjanse fatt i dette, og fikk i samarbeid med Natur videregående skole, grunneier (Forsvarsbygg) og Friluftsetaten utarbeidet en skjøtselsplan for området. Deler av skogen som inntok området, er tynnet eller fjernet, og hver sommer kan vi nå glede oss over at det på ny har kommet beitende kyr og hester på Hestejordene. Dyra kommer fra gårder som ønsker et ekstra beiteområde, og i tillegg til å forhindre at vegetasjonen utvikler seg vilt, så fremmer beitingen det biologiske artsmangfoldet på jordene.

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens område.

112. Tonsenplassen

Nord for Krigsskolen, Linderud. Kart 097. GPS: 59.949574,10.841038

Langs skogsveien som fører opp mellom Krigsskolen og Tonsenhagen lå det to husmannsplasser straks innenfor bommen ved Krigsskolen. På et reguleringskart fra 1923 ser vi Tonsenplassen - eller Nedre Plassen som stedet ble kalt på folkemunne - avmerket med g.nr. 85/2 som forteller at den opprinnelig har tilhørt Tonsen gård. Plassen er senere overdratt til Linderud gård. Rett ved siden av, men nærmere Krigsskolen, lå Linderudplassen (Øvre Plassen).

Tonsenplassen er registrert på kart 1797, slik at dette er en gammel boplass. Fridtjof og Ingeborg Fredriksen med barna Gerd og Tor flyttet hit omkring 1930. De var de første som leide stedet av Linderud gård. Tidligere hadde det vært husmenn som bodde her. Ingeborg Fredriksen arbeidet imidlertid som kokke på Linderud ved større anledninger. Bl.a. hadde hun eneansvar for maten da Kong Haakon var på besøk på Linderud rett etter krigen. Forsvaret kjøpte området på 1950-tallet og familien Fredriksen flyttet i 1958 til Slettaløkka. Husene ble revet i 1962. I dag er det fortsatt noen minner, som gjerdestolper og løvtrær, etter bebyggelsen på Tonsenplassen. Det er også rester etter steingjerdet langs veien.

Står på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

Artikkelen *Oppvekst på husmannsplasser på Linderud* av Gro Hoddevik i Groruddalen historielags årbok for 1999 forteller mer om dette.

Eldre foto: Leif Hansen, 1960

113. "Rasshølet"

Sandås, Rødtvet. Kart 097. GPS: 59.954769,10.843699

Det bodde folk rundt i skogen her tidligere, og drikkevann ble hentet fra ei ile under dette stupet. Dessverre er ila nå drenert vekk, men det vanker fortsatt en historie om ilas tvilsomme navn, "Rasshølet".

Nei, et slikt navn kunne folk ikke vedkjenne sin drikkevannskilde, så en vakker sommerkveld dro en del av naboskapets menn opp på berget bak ila, for høytidlig å finne et langt mer appetittlig benevnelse. Med seg hadde de ei tønne øl, og på tønna var det ei tappekran bare kalt "tapp". Ølet smakte, og ila ble snart glemt. I de små timer var det tid for retur, men da plutselig husket et klart hode turens egentlige formål. Men da orket ingen noen seremoni. En ledende kar sparket så tønna ned i stupet, og ropte: "Tønna er tom, og tappen tørr. Her skal det hete Rasshølet som før."

Ligger på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

114. Sørlidalen.

Sandås, Rødtvet. Kart 097. GPS: 59.955333,10.844407

Grunnmuren etter den vesle plassen Sørlidalen er godt synlig. Underlig at det vesle huset som har stått her, har huset en hel familie. Så mye mer vet jeg ikke om plassen annet enn at den ble revet på midten av 1970-tallet etter å ha stått tomt og forfalt en stund.

De gamle portstolpene, hugget i stedefgen grorudgranitt, står fortsatt pent oppstilt på hver side av veien.

Står på Forsvarsbygg/Krigsskolens grunn

115. Gammel hestevei

Nord for Tonsenhagen. Kart 097. GPS: Utgangspunkt ved skogsvei: 59.953495,10.837455
Punkt lenger nord på veien: 59.960992,10.8397

Anlagt i forbindelse med steinhuggingen og de mange mindre steinbruddene her innover i området langs Årvollåsens østside (Om steinbrudd, se pkt 94.)

116. Årvoll gruve (G)

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.965267,10.839115

En del av Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck) som var i drift i kortere perioder fra 1704. Den runde endeveggen i gruvas nordre ende bærer tydelig preg av at gruva er drevet ut med fyrsetting. Ligger på Rødtvet gårds grunn.

117a og b. Rødtvet gruve (G)

Alunnsjøen. Kart 097. GPS: a: 59.963284,10.848634 b: 59.963232, 10.848975

En del av Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck), som var i drift i kortere perioder fra 1704. Den største og dypeste av gruvene rundt Alunnsjøen. Angitt dybde 36 m. Flere mindre skjerp rundt hovedgruva, også på inn siden av gjerdet til Alunnsjøen, hvor det også er grunnmur etterbygning (b).

118. Gothaltsche Kobberverk (Gothaltsche Kaaber-Werck) (G)

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.967089,10.860178

I drift i kortere perioder fra 1704. rester etter slagghauger langs bekken fra Alunsjøen og ned mot bebyggelsen. Også slagg i stia fra Gjerdesmatten og opp mot Alunsjøen. Også en udefinert grunnmur/kjeller øverst i denne stia.

119. Linderud gruver. (K, G)

Alunsjøen nord: Kart 099 GPS: Søndre felt 59.972754,10.838399 Nordre felt: 59.974348,10.841374

En del av gruveselskapet Compagnie Minière de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag (Denne gruva er sprengt bort). Linderud gruver, som ble drevet for kobber, er de største av selskapets bevarte gruver i dag, og har hovedinntaket langs lysløypa Gruveveien, men også flere skjerp på begge sider av Gamle Hadelandsveien straks nord for denne krysser Gruveveien (det nordre av to kryss) og opp lisida mot Linderudseterhøydene.

120. Gamle Gruveveien. (K)

Alunsjøen. Kart 097 og 099. . GPS: Søndre ende 59.967814,10.846435 Nordre ende 59.972432,10.839536

600 m lang forbindelsesvei for hestetransport av malm mellom Linderud gruver og Alunsjøen. Pent oppbygget. To mindre gruveskjerp på hver sin side av veien.

121a-b. Neddemte gruveskjerp i Alunsjøen.

Alunsjøen: Kart 097. GPS: 59.968840, 10.853079 og 59.968768, 10.853087

To gruveskjerp tett ved hverandre som kommer til syne når vannstanden i Alunsjøen senkes. Ligger på østre side ved innløpet til Mjøsundvika.

122a og b. To gruveskjerp ved Mjøsundvika

Alunsjøen: Kart 097. GPS: 59.969485, 10.850501 og 59.969415, 10.850734

Ligger i det lille dalsøkket mellom Mjøsundvika og Lortvika i Alunsjøen, og på henholdsvis hver sin side av gjerdet. Kun det første er derfor normalt tilgjengelig, mens det andre (østligste) er dypere og har en markert steintipp.

123. Hyttetuft på Larsentangen.

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.967560, 10.850588

Eier skal ha vært en Larsen, derav navnet Larsentangen på halvøya som stikker ut i Alunsjøen mellom Mjøsundvika og Lortvika. Revet da Alunsjøen ble drikkevann ca 1930. Larsen skal ha hatt utedoen sin ut mot Lortvika, derav navnet.

124. Gammel hestevei.

Alunsjøen. Kart 097. GPS: Mellom 59.970122, 10.851510 og 59.974051, 10.848735

En del av transportveien for tømmer fra Revlia/ Grisputtenområdet til Alunsjødammen. Man rakk tre vendinger pr dag. Pkt 91 er en del av samme vei. Er på denne stremningen oppbygd lans steinura mellom Svartkulp og Alunsjøen

125. Vanntunnel mellom Breisjøen og Alunsjøen

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.972747, 10.849568

Utgangen i Mjøsundvika. Tunnelen ble sprengt ut på slutten av 1920-tallet for å lede vann fra Breisjøen og over i Alunsjøen. Fortsatt i bruk, og stengt med gitter.

126abcde. Hyttetufter Alunsjøen sør.

Alunsjøen. Kart 097. GPS: a: 59.964862, 10.843144 b: 59.964811, 10.845934 c: 59.964959, 10.848218 d: 59.963514, 10.849426 e: 59.962046, 10.850931

Rødtvet gård hadde flere hytter til utleie beliggende ved Alunsjøen dengang gårdens eiendom strakk seg helt ned til sjøen. Hyttene var oppført i tre på fundamenter /grunnmur av grorudgranit. Alle ble ekspropiert og revet iforbindelse med at Alunsjøen fikk drikkevannsrestriksjoner ca 1930.

Alle tuftene befinner seg innenfor gjerdet til Alunsjøen og er derfor normalt ikke tilgjengelige.

Litteratur; Groruddalen Historielags årbok år 2000 side 83

127. Trolig gruveskierp

Ammerud Kart O99. GPS: 59.970638,10.869942

Utgravd fordypning ned i bakken ved siden av en liten bergknaus. Virker som en undersøkelse om bergknausen kan ha vært malmholdig under jordsmonnet inntil denne. Ligger nær bebyggelsen ved indre del av Ammerudveien.

128. Kullgroper (F)

Ammerud Kart 099. GPS: 59.971862,10.868053

To mindre groper med få meters avstand, beliggende på østsiden av dalsøkket som går fra Ammerud utfartsparkeringsplass og turveien opp fra Huken pukkverk, like etter at den gamle Lilloseterveien har svingt ut av dalsøkket. (Om kullgroper, se pkt 71)

129. Kullgrop (F)

Alunsjøen Kart 097. GPS: 59.961832,10.854621

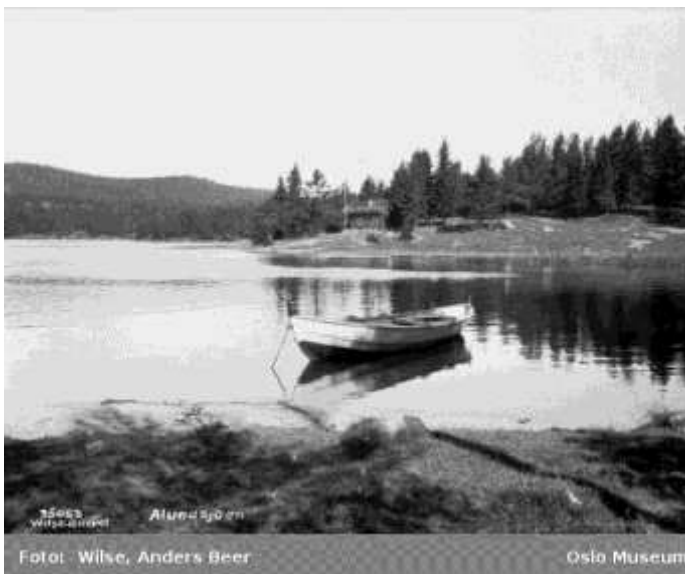
Liten kullgrop som ligger tett ved den blåmerkede stia fra Vesletjern til Alunsjøen rett ved toppen av bakken ned mot stidelet ved Alunsjøen. Om kullgroper, se pkt 71. Ligger på Rødtvet gårds grunn.

130. Hyttetuft ved Alunsjødammen

Alunsjøen Kart 097. GPS: 59.967223,10.857475

En av de mange fritidshyttene som lå rundt Alunsjøen. Ligger på odden straks nord/vest for dammen.

131. Alunsjøbakken

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.961907,10.853076

Hoppbakke med slette på isen på Alunsjøen. Tidligere oppbygd ovarenn, og ble hoppet ca 30m

132. Steinbrudd for uttak av stein til Alunsjødammen

Alunsjøen. Kart 097. GPS: 59.965355,10.858998

Alunsjødammen er til dels bygget med steinblokker produsert på stedet det vil si i bruddet sør for demningen.

133. Hyttetuft Alunsjøen nord

Alunsjøen. Kart 097 og 099. GPS: 59.968985,10.855415

Før Alunsjøen fikk drikkevannsrestriksjoner ca 1930, var det flere fritidshytter rundt vannet. De fleste tuftene av disse ligger innenfor nåværende gjerde, mens denne med grunnmur av steinblokker kan betraktes utenfor. Hytteliv ved Alunsjøen er omtalt i Groruddalen Historielags årbok 2000 s 83.

134. Hukebråten

Alunsjøen. Kart 099. GPS: 59.96885,10.863687

En mindre ryddet eng med steingjerde.

135. Gruveskjerp ved Lilloseterveien

Nord for Ammerud. Kart 099. GPS: 59.97214,10.862796

Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag. Det er to skjerp ganske nær hverandre, og det øvre midt i en større sti parallelt med Lilloseterveien langs sørsiden av dennes nedre del.

136. Gruveskjerp vest for Huken pukkverk

Nord for Ammerud. Kart 099. GPS: 59.973242,10.868311

Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

137. Breisjøbakken

Breisjøen. Kart 099 og 101. GPS: 59.97988,10.853886

Tidligere hoppbakke med tydelig oppbygd unnarenn med avsatser langs sidene.

138. Slengfue / "Villa Blokksberg" (K)

Breisjøen. Kart 099 og 101. GPS: 59.980111,10.854707

Tidligere husmannsplass, senere ble det anlagt en hytte her ved navnet ”Villa Blokksberg”
Ruin etter grunnmur nord for Lilloseterveien.

139. Gamle Lilloseterveien (K)

Nord for Ammerud. Sør for Lilloseter. Kart 099 og 101. GPS: Søndre punkt ved Ammerud 59.970144,10.867195, Kommer inn på skogsvei Steinbruvann – Breisjøen 59.980538,10.866551 Deler av fra skogsvei Steinbruvann – Breisjøen 59.982652,10.862281 Kommer inn på Lilloseterveien sør for Lilloseter 59.99155,10.860415

Helårs hestevei fra Ammerud utfartsparkeringsplass til Lilloseter, men på Breisjøens østside. Langs Breisjøens nordside er veien på strekning på 300 m ”oppspist” av lysløypa Steinbruvann – Lilloseterveien.

Legg merke til bakkene hvor veien er hogd litt ned i terrenget for å redusere stigningsgraden av hensyn til tidligere hestetransporter. Etter at veien har munnet ut i nåværende Lillosetervei 750 m sør for Lilloseter, gikk veien der nåværende skiløype går over høydedraget. Her hugget tidligere driver av Lilloseter, Bjarne Østlund, inn trinn i fjellet for hestens hover.

Ved den demningen hvor Breisjøen har overløp og hvor bekken fra Breisjøen kommer ut, gikk veien tvers igjennom det som nå er demning, og på yttersiden av en gammel demning i sjøen. Denne gikk tvers over den vesle vika som er her. På nordsiden kan fortsatt godt se at veien var nedgravd i terrenget opp bakken her. GPS: 59.980112, 10.865881

140. Lilloseter (K)

Lilloseter. Kart 101. GPS: 59.998847,10.862732

De fleste av oss som kjenner Lilloseter, forbinder stedet med kanelboller, solbærtoddy og hyggelig vertskap. Men navnet røper at stedet har en annen opprinnelse enn å være kafé for markaturister. Så finner vi også selve kulturminnet Lilloseter like nord for dagens serveringssted, skjønt kaféen er også så absolutt en del av historien...

Opprinnelig var navnet Kjølseter etter gården Kjøl i Nittedal, og navnet røper at det hele startet med setring her oppe. I 1809 kjøpte Ole Olsen Lilloe fra Lilloe gård setra, og Lilloe eide fra før så mye skog i omkringliggende skoger at folk gradvis innførte betegnelsen Lillomarka. I 1820 ble stedet omgjort til en husmannsplass under Lilloe gård, og jeg minnes at Aslaug Sørskogen som bodde på Sørskogen to km nord for Lilloseter, fortalte at blant de første bosatte på Lilloseter var fattigfolk som hørte om det forjettede land Amerika, og ville gå dit. Ved Oslo havn ble de snart konfrontert med den brutale virkeligheten om Amerikas geografiske plassering, og penger til båtbilletter fantes ikke. De endte altså som husmenn på Lilloseter i stedet.

Turfolket inntar Lilloseter.

I 1878 ble Lilloseter solgt til Mathiesen på Linderud gård, men navnet ble som kjent beholdt.

Et par som levde på Lilloseter en mannsalder, var Marja og Ola Lilloseter. De oppfostret tre sønner, men fortsatte livet sitt her opp etter at barna hadde flyttet ut, og til Ola selv døde av alderdom en gang tidlig på 1900-tallet. Ola var en ivrig jeger, og hadde flere ganger hatt kontakt med de underjordiske på sine turer. Han hadde både sett berget åpne seg og avdekke skatter, og huldre med en stor kubøling. Det var kanskje også de underjordiske som bisto

Marja i nøden da Ola ble liggende på det siste. Det var kommet store mengder tung våt snø, og Marja hadde verken fått stelt fjøs, hentet vann eller ved i sin streben med å få stelt Ola som hadde falt på gulvet. To unggutter kom tilfeldigvis forbi på ski i gråværet. De hadde ikke tenkt å stoppe ved Lilloseter, men ble stående forundret å se på en stor tiur i en tretopp rett bak stua. Da de ropte på fuglen, hørte Marja at her var det folk, og fikk den nødvendige hjelp samt tilkalt lege.

Den første som skal ha drevet servering her, var Theodor Kristoffersen som kjøpte plassen i 1918. Før det var det knapt folk å se i skogene her inne, og selv på søndager med flott skiføre hadde man marka for seg selv.

Men virkelig fart på Lilloseter som utfartssted ble det etter 1925 da Oslo

Gullsmedarbeiderforening kjøpte stedet.. De fikk snart bygget dagens sportskafé oppå knausen like syd for plassen Lilloseter, samt tre utleiehytter. Sportsstua ble utstyrt med inngangsparti mot øst, altså på motsatt side av dagens hovedinngang, samt hadde i 2. etasje flere rom til utleie for overnatting.

Husdyrhold med noen kuer og hester fortsatte ennå en del år, og i 1939 ble låven erstattet av en ny som fortsatt virker nesten ruvende i terrenget. Bolighuset ”gammelstua” ble dessverre revet for mange år siden, men ved trappa der er det satt opp et kulturminneskilt som i korte trekk forteller om stedets historie.

En av dem som tapte sitt hjerte til Lilloseter, var østerrikeren Otto Hirsch som opprinnelig var siselør, men tilbrakte det meste av livet sitt som eneboer i Lillomarka. Han livnærte seg blant annet ved å selge bilder han tegnet eller malte med motiver fra denne marka. Noen bilder fornemmer fredelig og idyllisk atmosfære på Lilloseter, og viser hvordan stedet så ut for rundt 80 år siden. I 1948 døde Hirsch 64 år gammel i den skogen han var så glad i.

Freden brutt.

Man skulle tro at et sted som Lilloseter lå fjernt fra alt som heter krig, men da Norge ble angrepet i aprildagene 1940, var det hærskarer av mennesker som søkte tilflukt hit i det de fryktet massiv bombing av Oslo. Senere utover i krigen tiltok illegal virksomhet i marka både i regi av motstandsbevegelsen samt at marka ble brukt som gjemmested for folk ettersøkt av landets okkupanter. Tyskerne rettet snart mistanke til stedets daværende bestyrere Kari og Ole Vandbakk for å stå ledtog med motstandsbevegelsen, og en brutal razzia i hytter og hus tilhørende Lilloseter ble gjort en novembernatt 1943. Det ble ikke funnet noe mistenkelig, og det ble heller ikke gjennomskuet at de fredelige turistene som overnattet her i realiteten var aktive motstandsfolk...

Oslo Kommune kjøpte stedet i 1950, for først å leie det ut til Den Norske Turistforening, for så senere modernisere sportsstua, og leie ut denne som sportskafé til private drivere. En kuriositet er at vertskapet Gudbjørg og Bjørn Rohde drev stedet i hele 40 år (1968-2008). Det gamle kulturlandskapet nedenfor låven er restaurert, og man har fått tilbake beitedyr her om sommeren.

I lia på motsatt side av dagens inngang til sportsstua lå en hoppbakke. Den skråner mot sør-øst, og det har vært mye dugnad for å tilpasse bakken i terrenget her. Når den var i bruk, er ukjent, men den er dekket stor granskog nå. (Kilde: Ronny Ramberg.)

(Mer om Lilloseter i Groruddalen Historielags årbok 2005 s 11 og 2007 s 90.)

Bilde t.v.: Otto Hirsh, foto t. H. Utlånt av Olav Østlund

141. Buestilling (F)

Lilloseter kart 101. GPS: ca 59.999794, 10.856879

Ligger i Nittedal kommune, men på Oslo kommunes eiendom.

Buestillinger ble anlagt ved dyretrekk, og ga skjul for jeger med pil og bue. Ble gjerne nyttet i høyfjellet ved reinsdyrjakt, men i dette tilfelle må det dreie seg om elg. Eldre enn Reformasjonen år 1536, og automatisk fredet.

Ligger på østsiden av et nord-sørgående dalsøkk øst for Søndre Langvann.

142. Kullgrop (F)

Breisjøen kart 099 og 101. GPS: 59.977659, 10.862710

Ligger ved vik i Breisjøens sør-østre ende, og på østsiden av denne. Ligger innenfor gjerdet som avgrenser ferdsel i forhold til drikkevannsrestriksjonene. Men det er åpning i gjerdet mot øst. Mer om kuillgroper, se pkt 71

143. Kullgrop (F)

Breisjøen kart 099 og 101. GPS: 59.977397, 10.861730

Ligger ved vik og på øy i Breisjøens sør-østre ende, og på vestsiden av denne. Ligger innenfor gjerdet som avgrenser ferdsel i forhold til drikkevannsrestriksjonene. Men det er åpning i gjerdet mot øst. Ved lav vannstand kan øya besøkes tørrskodd, men ved normalvannstand må det vades (fra vest) eller brukes båt. Mer om kuillgroper, se pkt 71

144a og b. Kullgroper. (F)

Nord for Ammerud: Kart 099. GPS: 59.971463, 10.863288 og 59.971358, 10.863308

En større og en mindre kullgrop med innbyrdes avstand 11 m, hvor den største ligger nord for den minste. Begge ligger tett ved den store stia som følger åskammen parallelt med Lilloseterveien sør for denne. Inntil det ble kjent at dette dreide seg om kullgroper, brukte naturbarnehagen i nærheten den største som en del av sin lekeplass, kalt «Badekaret». Mer om kullgroper, se pkt 71

145. Myrgrøfting.

Breisjøen nord, kart 101. GPS: 59.983511, 10.869879

Myrgrøfting for å omskape våtmark til produksjonsfelt for gran er drevet i stor skala både i Norge og i Oslo kommunes skoger i Lillomarka. Her er myrgrøfting av Krokmyra mellom Breisjøen og Aurevann bare tatt med som et eksempel. Andre steder vi ser betydelige spor av grøfting med tilhørende granplanting er Kapteinsmyra, Setertjernsmyrene og Evensetermyrene. Myrgrøfting hadde både som formål å øke skogproduksjonen og gjøre myrene lettere fremkommelig ved at de ble tørrlagt. Arbeidet foregikk gjerne som manuelt nødsarbeid, og for akkord første kvartdel av 1900-tallet. Se også pkt 66.

146. Kullgroper (F)

Nord for Ammerud: Kart 099. GPS: 59.972023,10.863526 og 59.972727, 10.839796

En markert og en liten kullgrop. Ligger ved en liten sti ca 50 m fra sørsiden av Lilloseterveien 300 m ovenfor Ammerudbommen.

147. Kullgrop. (F)

Nord for Ammerud Kart 101. GPS: 59.976753,10.868772

Ligger mellom skogsveien Huken – Breisjøen og bekken der denne renner i en kløft relativt tett ved veien. Om kullgroper, se pkt 71

Groper kan komme tydeligere fram under litt snø.

148. Kullrop. (F)

Breisjøen Kart 101. GPS: 59.97835,10.866669

Ligger ved liten sti øst for gml. Lillosetervei straks før denne kommer fram til Breisjøen. Om kullgroper, se pkt 71

149. Grop. Udefinert. (TF)

Breisjøen Kart 101 GPS: 59.98054,10.867045

Ligger akkurat veikrysset der gml. Lilloseterveien kommer ut i skogsveien Steinbruvann – Bispedalen.

150. Hestevei for tømmerkjøring

Breisjøen Kart 101. GPS: 59.980959,10.86778

Ligger rett nord for veikrysset nordøst for Breisjøen.

151. Breisjødammene

Breisjøen. Kart 099 og 101. GPS: søndre dam: 59.978737,10.865816 midtre dam: 59.979601,10.866675 nordre dam: 59.980108,10.866981.

De tre demningene er bygget av stedegent materiale, steinblokker av Grorudgranitt, og det er steinbrudd like nord for nordre demning.

151a. Gammel demning i Breisjøen.

Breisjøen. Kart 099 og 101. GPS: Mellom 59.979742, 10.866510 og 59.979893, 10.866147.

Ligger rett innenfor midtre dam, - den med overløp og der bekken renner ut. Demningen er neddemmet etter siste regulering, men overflaten kan sees nede i sjøen fra innsiden av gjerdet ved overløpet. Den går på tvers av vika, og vinkelrett på den nyere demningen. Den er konstruert i tørrmur med to brede murer med åpnet felt i mellom. Trolig var det rosentorv i det åpne feltet. Demningen ble trolig anlagt for å sikre vanntilførselen til industrien som ble lagt langs Alna på 1800-tallet. Alunsjøen og Steinbruvann ble og opdemmet av samme formål, men kun demningen i Breisjøen synes å være bevart fra denne tida. Den gamle veien til Lilloseter gikk opprinnelig langs denne demningen og på østsiden av denne (se pkt 139).

Demningen kan anes på Google maps/earth:

<https://www.google.no/maps/@59.9798676,10.8666336,107m/data=!3m1!1e3?hl=en>

152. Kastestein ved gamle Lilloseterveien (F,K)

Nord for Breisjøen. Kart 101. GPS: 59.986258,10.861631

Også kalt varp, og hadde som hensikt å bringe hell og lykke på turen ved at veifarende kastet en stein eller en pinne oppå denne.

153. Angstkleiva.

Breisjøen. Kart 101. GPS: 59.985212,10.865795

Tømmervei for hestetransport gjennom adm. vernet gammelskog i ”trolsk” kløft. Det sies at navnet kan skrive seg fra at en kvinne en gang skal ha møtt bjørn her, men en forklaring er også at munner ut i en vik, en anger – i Aurevann.

154. Aurevannsdammene

Aurevann. Kart 101. . GPS: vestligste dam 59.990042,10.865993, østligste dam 59.989793,10.871589

Fire demninger bygget av stedegne steinblokker i forbindelse med oppdemning av Aurevann til drikkevannsformål ca 1930. Mindre steinbrudd nær demningene.

155. Hyttetuft i grov steingrunnmur

Aurevann. Kart 101. GPS: 59.992091,10.865808

Opprinnelse midlertidig ukjent.

156. Gruveskjerp i Støytrenna

Steinbruvann. Kart 103. GPS: Gruveskjerp 59.970281,10.880885 Tuft 59.969486,10.881269

Lite skjerp tett ved blåmerket sti. Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

Hustuften nedenfor skal ha tilhørt en husmannsplass under Grorud. Speiderhytte, opprinnelig tilhørende Sofienberg menighet, lå så her inntil den ble flyttet til nåværende plassering på motsatt side av bekken.

157. Gruvegang øst for Huken pukkverk.

Steinbruvann. Kart 103. GPS: 59.976424,10.876359

Kort gruvestoll. Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Miniere de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

Det er flere småskjerp i området mellom Huken pukkverk og Steinbruvann se pkt 161bc.

158. Steinbruvannsdammen (G)

Steinbruvann. Kart 103. GPS: 59.974406,10.88265

Dagens demning ble oppført i stedegen stein i forbindelse med at Steinbruvann ble oppdemmet 6 m og omgjort til drikkevann i 1936. Omgjort til reservevannkilde og restriksjoner opphevet fra 1974. Steinbygningen på demningen er det gamle silhuset, og vedlikeholdt som

kulturminne av Vann- og avløpsetaten.

Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen.

Groruddalen Historielags årbok 1994, side 39.

159. Bergensveien (K, G)

Steinbruvann. Kart 103. . GPS: Nord for Badedammen 59.973072,10.881369. Punkt ved Steinbruvann der nedemmet strekning møter omlagt vei: 59.975745,10.880958 punkt Steinbruvann nord 59.980974,10.88236 Muroppbygging ved Skytta 59.989447,10.89627

Anlagt som en del av hovedveien Oslo (Christiania) – Bergen på slutten av 1700-tallet, og var i bruk til dette formålet fram til 1872. Veien er bevart på store deler av strekningen Badedammen – Skytta (Nittedal), men da Badedammen ble anlagt i 1935, ble Bergensveien lagt rundt vannet i stedet. Også enkelte steder langs Steinbruvann ble veien omlagt i forbindelse med oppdemning av vannet i 1935. På Nittedalssida, i bakkene ned mot Skytta, ses et av Lillomarkas flotteste kulturminner i form av en gigantisk steinmur bygget i tørrmur der Bergensveien passerer et dalsøkk.

Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen.

Bilde t. h.: Sør for Skytta i Nittedal. T.v.: Neddemmet strekning som har kommet fram ved nedtapping av Steinbruvann i 2013.

160. Krutthuset.

Steinbruvann. Kart 103. GPS: 59.979233,10.880402

Nedlagt dynamittlager, men nå bevart som enkel kafé i drift på søndager.

161 abc. Gruveskjerp

Steinbruvann Kart 103 GPS a: 59.977113,10.879781 b: 59.977196,10.879807 c: 59.977923,10.880166

Tre små gruveskjerp vest for Steinbruvann. Trolig en del av gruveselskapet Compagnie Minière de Grorud, et fransk belgisk gruveselskap i drift 1880-87 og 1897-98, og som hadde hovedgruve der Huken Pukkverk er i dag.

162. Badedammen (G)

Steinbruvann syd Kart 103. GPS: 59.971653,10.881379

Ertstatningsbadevann for Steinbruvann da dette ble drikkevann fra 1936.
Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen.
Goruddalen Historielags årbok 1994, side 39.

163. Kullmile

Ver Huken pukkverk Kart 099. GPS: 59.977793,10.876289

Flatmarksmile liggende nordøst for Huken pukkverk, like ved myr og liten bekk, mens en sti går over en del av mila. Stor sjanse for at den leverte trekull til smeltehytta som nyttegjorde malmen fra kobbergruvene i området. Mer om denne type mile, se pkt 96.

164. «Steinbro» neddemmet i Steinbruvann.

Steibruvann Kart 099. GPS: Nærmeste punkt på land 59.979732,10.882784

Smal steinfylling trolig anlagt som passasje mellom vest og østsiden av vannet. Større steiner lagt langs toppen med flatside opp for å bedre gangmulighetene over. Kun synlig fra land når vannet er nedtappet, sist gang høsten 2013. Antakelig opphav til vannets nåværende navn, som vannet hadde på et kart anno 1757.

165. Hyttetuft ved Steinbruvann.

Steinbruvann Kart 099. GPS: 59.979914,10.882639

Hyttetuft med opparbeidet tomt rundt på odde der Steinbruvann er smalest. Mulig tidligere kafedrift. Mulig eldgammel bosetting.

166. Neddemmet steingjerde i Steinbruvann

Steinbruvann Kart 099. GPS: 59.979641,10.882366

Langsgående(nord-sør) remse av stein ca 100 m lang. Kun synlig dersom vannet tappes helt ned. Opprinnelse ukjent.

Foto: Leif Frantzen da Steinbruvann var tappet ned i 2013. Bak ses «Steinbroa», se pkt 164

167. Kullgrop (F)

Huken Pukkkverk, kart 101. GPS: 59.972518, 10.868663

Ligger like innenfor gjerdet langs veien Huken - Breisjøen, og på eiendommen til Huken Pukkkverk. Mer om kuillgroper, se pkt 71.

(168. Reservennummer)

169. Skognissens fotavtrykk.

Ravnkollen, kart 103. GPS: 59.965563,10.887414

Fortalt av Hans-Petter Ødegård 28. aug 2012:

«For ca 10 år siden satt jeg med fruen og mine to barn på leirplassen "min" på Ravnkollen og grillet. En mann kom gående forbi oss og gikk ut på berget ytterst oppe. Han vinket på meg og jeg gikk opp til ham. Det første han sa var: De har ikke ødelagt dette og pekte på noe som så ut som et fotspor med et hull bak. Så spurte han meg om jeg visste hva dette var og jeg sa som sant var, nei det visste jeg ikke. Han fortalte at skognissen hadde trampet der og brukt stokken sin til å lage hullet bak. Dette for at man kunne legge bekymringer og problemer i hullet og stikke foten sin i skomerket og gå ifra disse bekymringene og problemene.

Skognissen var glad i skogen og dyrene der, men også menneskene som ferdes der og tok vare på skogen. Jeg har nå vandret rundt i denne skogen flere ganger hver dag og har ikke sett denne karen hverken før eller siden. Jeg var i mange år leder for FAU på Tiurleiken skole og var en gang i året med ass rektor med førsteklassinger på tur på Ravnkollen, jeg fortalte litt om natur og lærte barna litt enkel førstehjelp og fortalte denne historien for barna. Jeg så da etterpå at noen av barna (uten at de trodde de ble sett) gikk bort til fotsporet, puttet noe i hullet og tro ned i sporet og gikk bort. Ca ett år etter på en tilstelning på skolen kom ei lite jente og hennes mor bort til meg og fortalte at jenta hadde mareritt hver natt i lang tid som gjorde at hun gruet seg til å legge seg. Etter at hun hadde lagt dette (tankene sine i hullet) hadde hun ikke hatt mareritt en eneste gang.»

170. Store Rankollen (Store Ravnkollen).

Ravnkollen, kart 103. GPS: 59.96271,10.887655

Hoppbakke hvor det ble hoppet innpå 60 m. Anlagt på dugnad av Grorud Idrettslag på 1920-tallet, og første hopp foretatt 8. jan 1928, og her var årlige hopprenn, med unntak av krigsårene som kunne generere opptil 2000 tilskuere. Bakken var i bruk til slutten av 1940 årene, da stillaset begynte å bli dårlig. Planer på 60-tallet om gjenoppbygging ble aldri utført.

Bakken lå vestvendt med slette på Hagaløkka. Den blåmerkede stia langs høyderyggen på Ravnkollen passerer straks nedenfor steinoppbygningen som var fundament for hoppet. Groruddalen Historielags årbok 2012 side 26.

T. h.: Bakken nesten ferdig 1927-

171. Grunnmur ved Stokkvann

Steinbruvann. Kart 103. GPS: 59.981684,10.882055

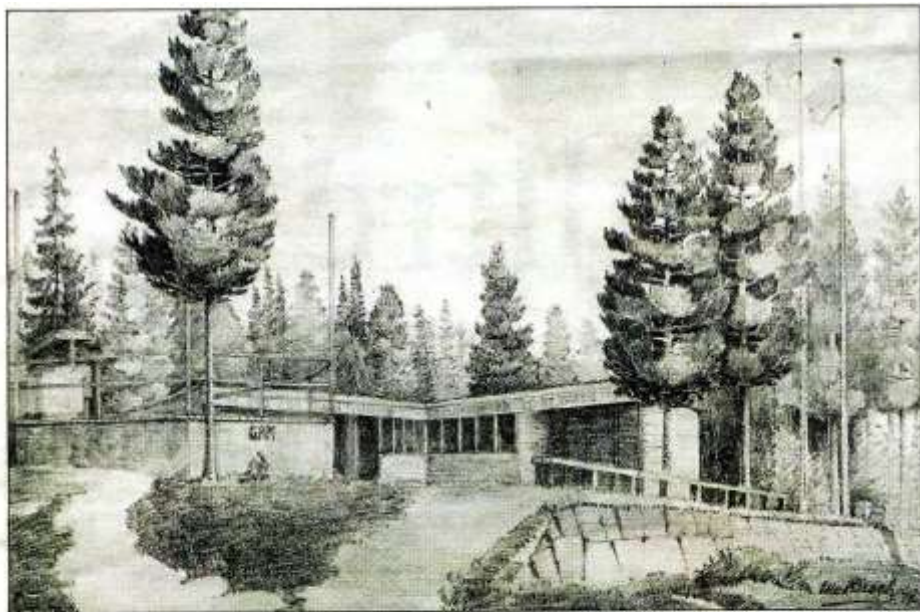
Ekspropriert eiendom i forbindelse med at Steinbruvann ble tatt til drikkevann i 1935. Solid grunnmur av grov stein står tilbake, men ukjent om det har vært fast bosetting eller bare fritidsbolig.

172. Sangerparken (G)

Steinbruvann. Kart 103. GPS: 59.972539,10.883964

Et område på ca 10 da som ble kjøpt og på dugnad opparbeidet av Grorud Arbeiderkor i 1935. Her var boder, dansegulv og en liten scene. Her var og en del slåsskamper i forbindelse med fester, og på midten av 1960-tallet ble stedet gitt opp, og grunnen eies nå av Oslo Kommune. Oppført på Byantikvarens gule liste som bevaringsverdig kulturområde sammen med Badedammen, Bergensveien, Steinbruvannsdemningen, og vannvokterboligen. (Mer i Groruddalen Historielags årbok 1985 s 23.)

1942: Kunstneren Otto Hirsch laget denne tegningen av Sangerparken i 1942. Det var stille i parken under krigen. Originaltegning av Otto Hirsch utlånt av Birgit Løkling.

173. Flere steinbrudd med vei

Ravnkollen, Romsås. Kart 103. GPS: Område mellom 59.964474,10.886636 og 59.966912,10.886014

Ravnkollen har vært betydelig gjenstand for steinbrytning, og på det avmerkede stedet ligger steinbruddene tett, og knyttet sammen med god atkomstvei for hestetransport av stein. Se forøvrig pkt 101. Mer info og illustrasjonen i Steinhoggermuseet på Grorud.

174. Ravkollbakken

Ravnkollen, Romsås. Kart 103. GPS: 59.964965,10.886605

Hoppbakke nedlagt på 1970-tallet. Unnarenn og store deler av sletta senere oppfylt av masser.

175. Romsås gruve

Romsås nord. Kart 103. GPS: 59.972915,10.895975

I Romsås gruve det ble utvinnet jernmalm på 1800-tallet. Dessverre er gruveåpningen sprengt igjen, og bare en liten kløft er tilbake.

Det mest spennende er steintippen utenfor gruveåpningen. Det første vi registrer er den mørke fargen, og at konsistensen på steinen er helt ulik den rosa grorudgrannitten tett ved. Studerer vi steinene nærmere, finner vi et vel av ulike mineraler, bl.a. granater.

For flere hundre millioner år siden lå grorudgrannitten som en flytende, glødende masse under andre bergarter, og i berøringspunktet bevirket dette en omdannelse av de faste bergartene (metamorfose). Resultatet ble dannelse av mineraler og metaller som i visse tilfeller kunne være drivverdige, og etter flere millioner av år med erosjon, så har og både grorudgrannitten som de påvirkede (metamorfe) bergartene kommet fram i dagen.

Det er og et lite skjerp sør 50 m sør for gruva -175A-, og et mindre skjerp tett ved den blåmerkede stia ca 150 m nord for gruva -175B, GPS; -. 59.974045,10.894853 Alle ligger på privat grunn.

176. Gravrøyser (F)

Røverkollen. Kart 103. GPS: 59.976012,10.895348

På søndre topp av de to toppene av Røverkollen finner vi flere steinrøyser av ulike fasonger. Opprinnelig har dette vært gravrøyser fra bronsealderen, men har nok vært endevendt og omgjort flere ganger. Det kan virke temmelig absurd å gravlegge folk oppå en topp, og slitet med å få samlet alle steinene må ha vært formidabelt. Det var nok ikke "hvermansen" forunt å bli gravlagt på denne måten, men rike landeiere som skulle kunne skue utover sine eiendommer også etter sin død. Alle gravrøyser er automatisk fredet (eldre enn Reformasjonen år 1536) Ligger på privat grunn.

177. Stor gravrøys. (F)

Røverkollen. Kart 103. GPS: 59.978774,10.896805

Se pkt 176, men denne på nordre topp på Røverkollen er av en formidabel størrelse. Privat grunn.

178. Gravrøys Røvekollen øst (F)

Røverkollen. Kart 103. GPS: 59.978678,10.899382

Stor steinvarde, mulig gravrøys (se pkt 176). Privat grunn.

179. Gravrøys Røverkollen syd (F)

Romsås nord. Kart 103. GPS: 59.972228,10.901073

Stor steinrøys, mulig gravrøys (se pkt 176) like ved Sverre Iversens vei. Privat grunn.

180. Udefinert steinrøys Røverkollen

Romsås nord. Kart 103. GPS: 59.978743,10.897277

Steinrøys, mulig gravrøys (se pkt 176) i kvadratisk form, ca 2x2 m. ligger i et dalsøkk rett ved siden av – og østenfor nr 177.

181. Gravrøys Røverkollen syd/øst (F)

Romsås nord. Kart 103. GPS: 59.973346,10.906331

Om gravrøysen (se pkt 176).

Ligger på flaberg like ved rødmerket løype i skogen ovenfor Øvre Svarttjern bussholdeplass. Noen steiner er blitt flyttet noen meter vekk fra røysa for å brukes til ildsted.

182. Steinbrudd, hestevei, «heksetryne» og hyttetuft

Ravnkolen. Kart 103. GPS: ca 59.966051, 10.888295

Fin gammel opparbeidet hestevei for uttransport av stein tar av fra veien Ravnkollbakken og nordøstover til noen mindre steinbrudd. I et av bruddene er det utspring i berget som ligner på et heskseansikt sett fra siden. I det samme bruddet er det også en rund steinformasjon, hvor de nederste rekkene av stein er murt sammen. Formasjonen oppsto som følge av at barn begynte å bygge en «borg» her. Senere, på 1950-tallet ble det reist en bolighytte her av norskamerikaneren Listøl som bodde her ca to år. Listøl hadde b vært mye ute i sterk kulde i Canada, og tålte derfor vinteren godt i kytt på Ravnkollen. Han bar en sementsekk helt fra Grorud for å styrke grunnmuren.

183a og b. Kullgroper. (F)

Nord for Svartkulp. Kart 098 og 099. GPS: ca: a: 59.977138, 10.848387, b: 59.977491, 10.847736

To tydelige groper med hvor 183a har typisk kvadratisk kullgroppfasong. Noe tvilsomt med kull i a, mens b er sikker. Mer om kullgroper, se pkt 71

184. Kullgrop. (F)

Nord for Svartkulp. Kart 098. GPS: ca: 59.977977, 10.845139

Tydelig grop med typisk kvadratisk kullgropfasong.

Mer om kullgroper, se pkt 71

185a Kullgrop (F), b og c. Mulige kullgroper. (TF)

Sør for Revlikollen. Kart 098. GPS ca: a: 59.981746, 10.837307, b: 59.981652, 10.837253, c:

a: Tydelig grop med typisk kvadratisk kullgropfasong. Grop b er litt mindre og ligger ca 10 m nedenfor a, Grop c er litt avlang i fasongen, og ligger ca 40 m nedefor for a.

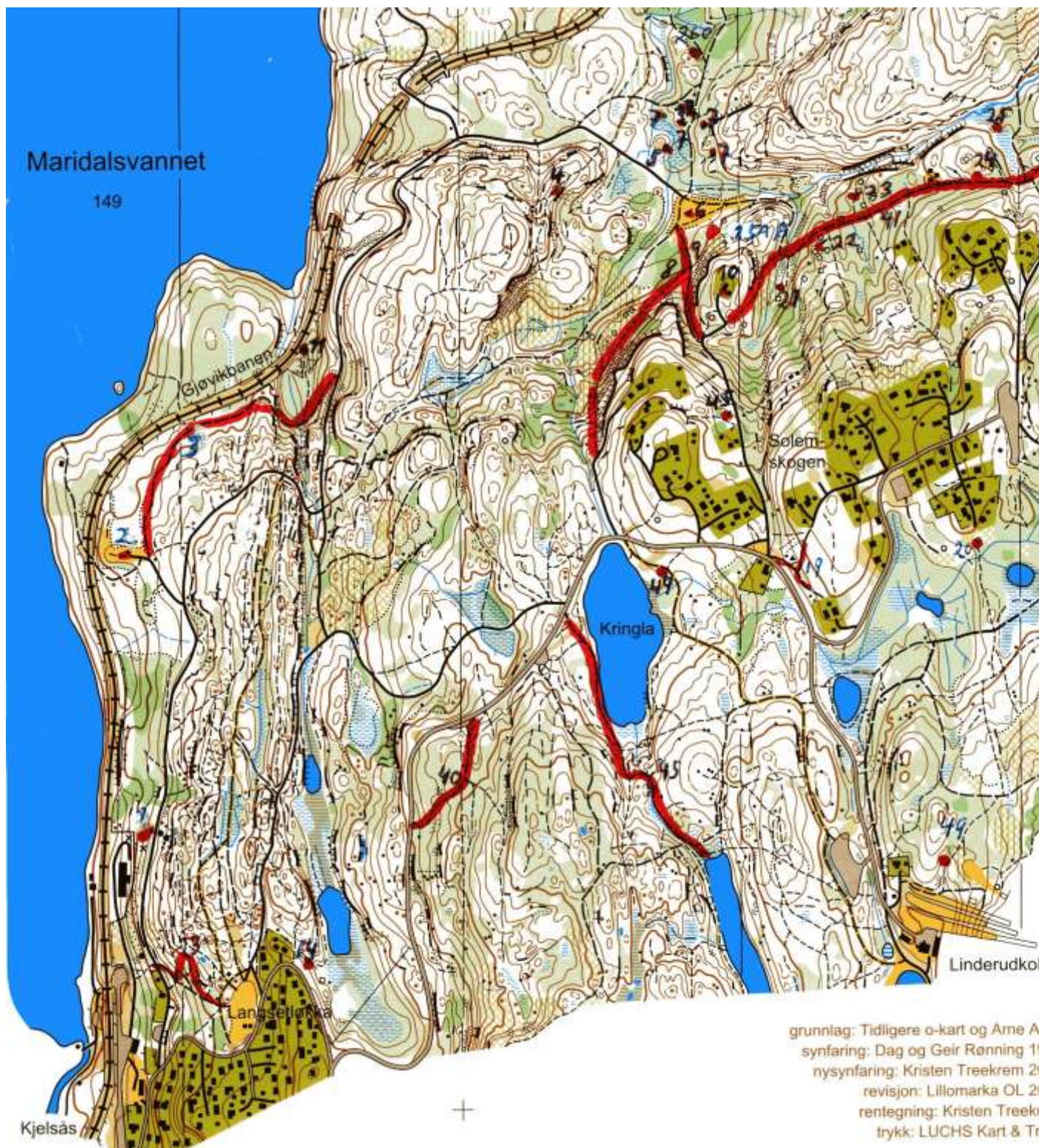
Mer om kuillgroper, se pkt 71.

(186-190, Reservennummer)

KART:

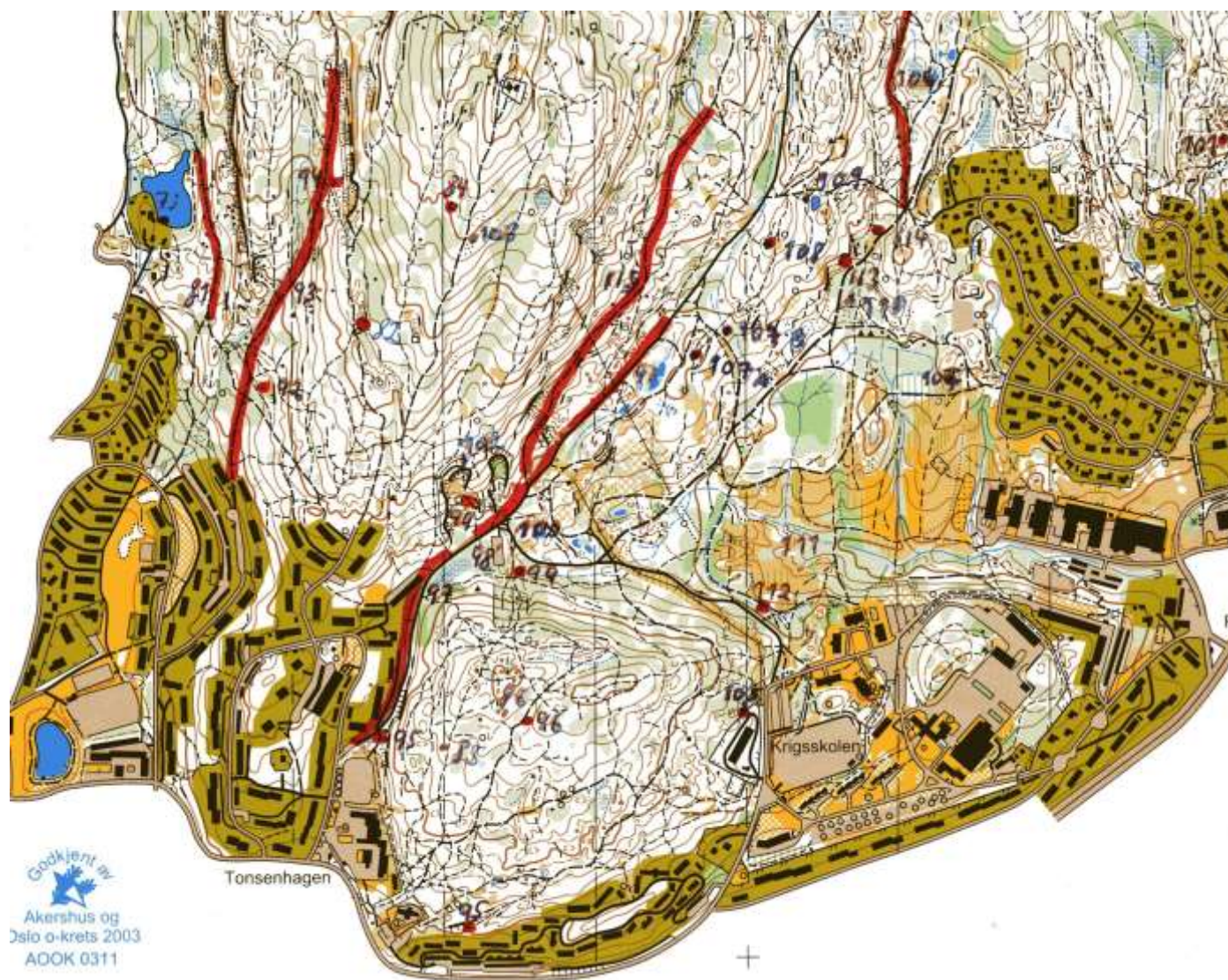
Kart 093 Solemskogen:

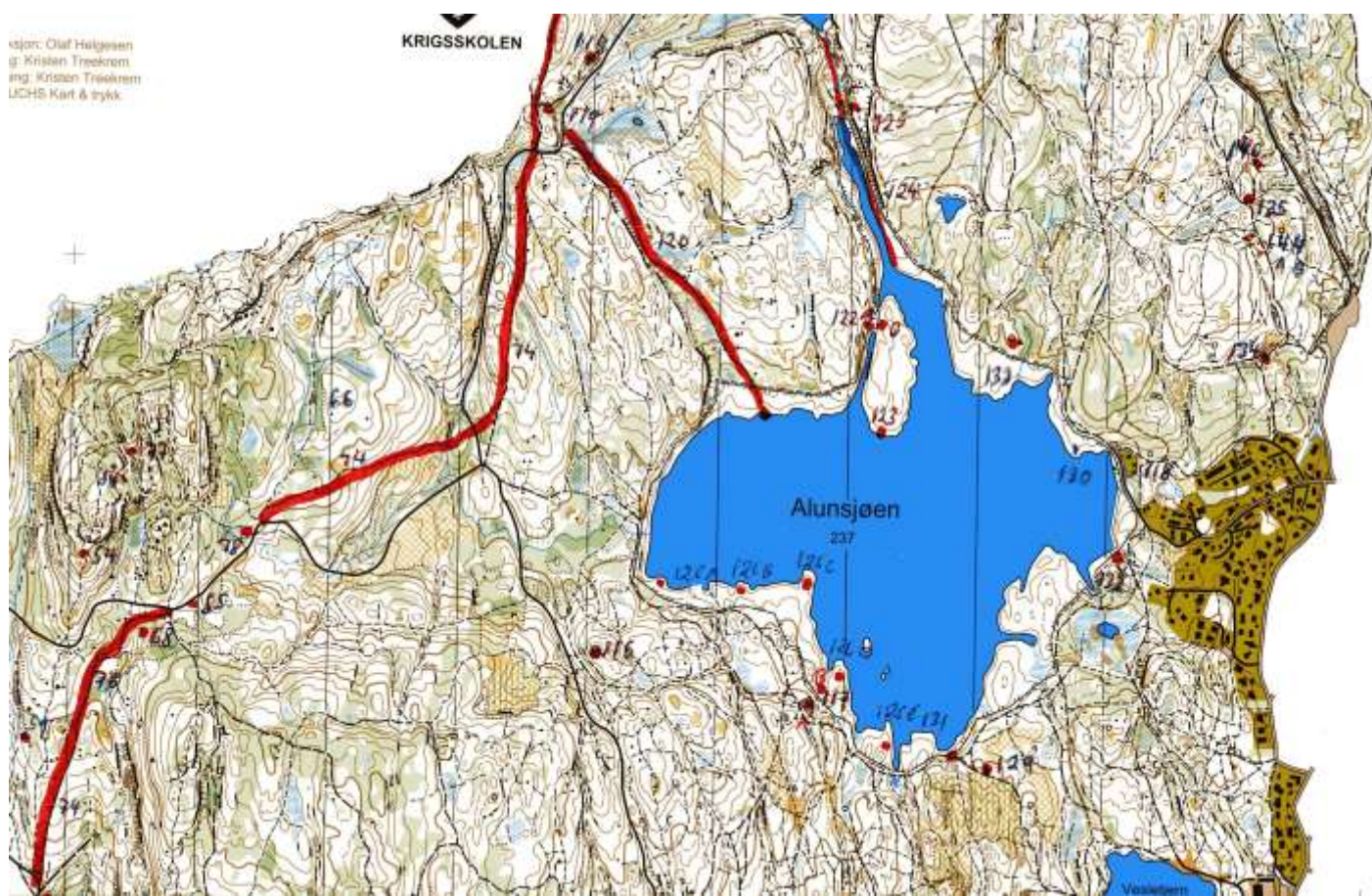
Kart 094: Grefsenåsen

Kart 096 Hestejordene:

Kart 097 Alunsjøen:

Kart 098 Revlia:

ILKKA O-LAG I SAMARBEID
SVARET / KRIGSSKOLEN

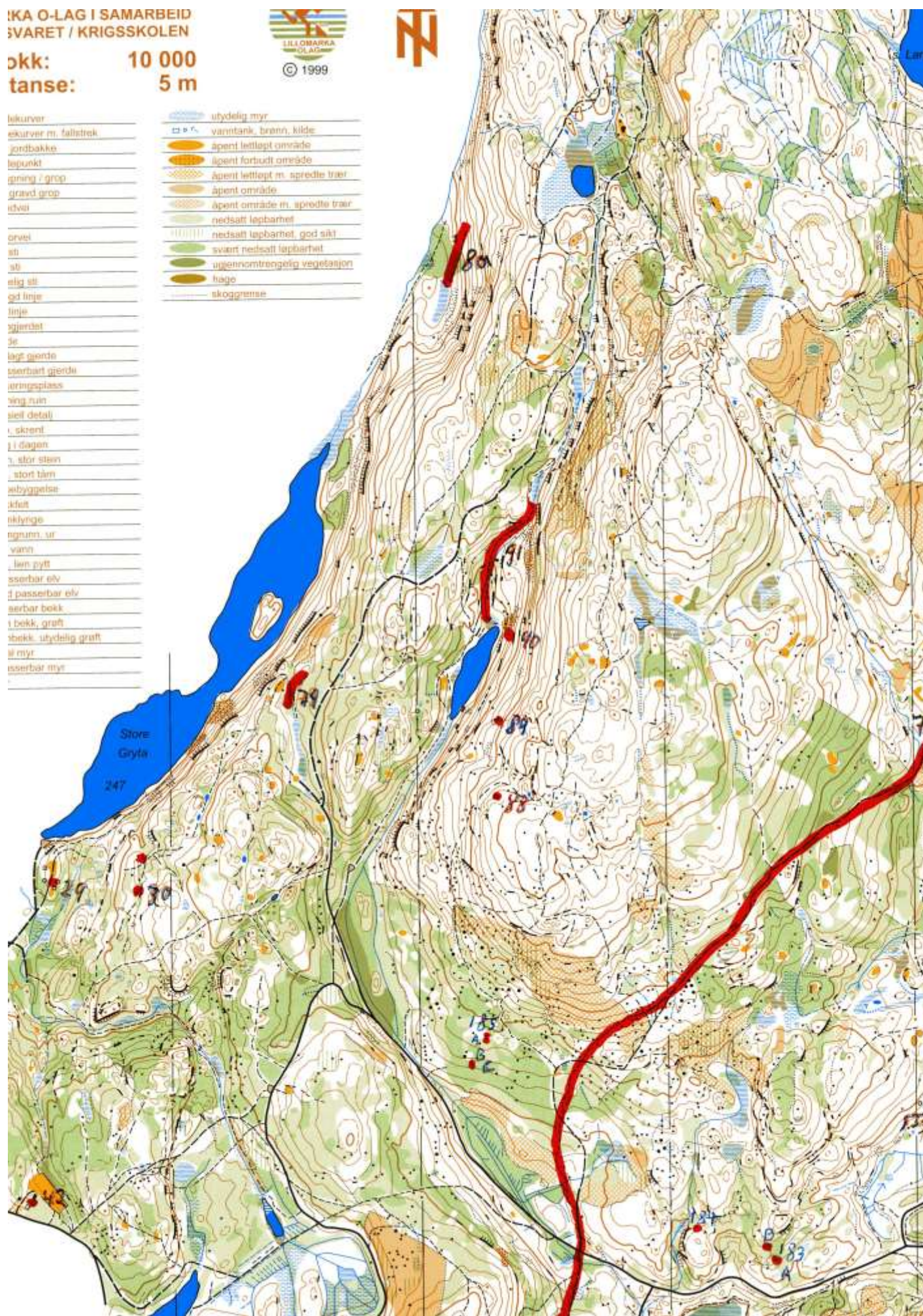
okk: 10 000
tanse: 5 m

lekurver
ekurver m. fallstrek
jordbakke
lepunkt
gring / grop
gravid grop
idvsi

orvel
sti
sti
elg sti
gd linje
linje
gjerdet
je
lgt gerde
overbart gjerde
aringsplass
ving ruin
stelt detalj
skrent
i i dagen
stør stein
stort bunn
abbyggelse
skut
nklyng
ngunn. ur
vann
len pytt
sserbar elv
f passerbar elv
sserbar bekk
i bekk, graft
bekk. utydlig graft
il myr
sserbar myr

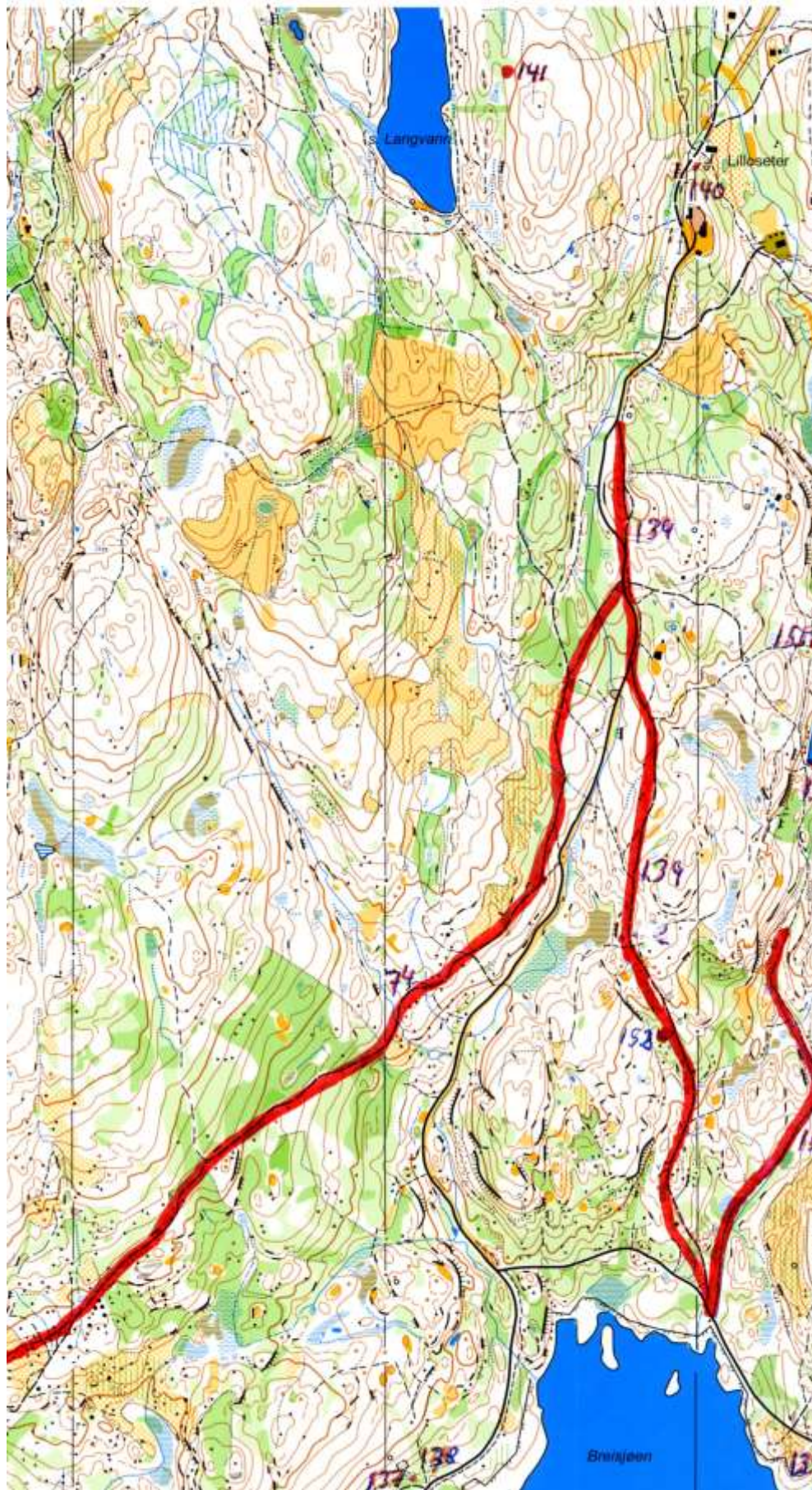
utydelig myr
varmtank, brønn, kilde
åpent lettøst område
åpent fortødt område
åpent lettøst m. spredte trær
åpent område
åpent område m. spredte trær
nedsatt løpbarhet
nedsatt løpbarhet, god sikt
svært nedsatt løpbarhet
uggenomtregelig vegetasjon
hage
skoggrense

Kart 099 Breisjøen:

Kart 101 Lilloseter:

Kart 102 Røverkollen:

